

Kommunedelplan for kulturminner

Karmøy kommune 2015

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	3
1. Bakgrunn og virkemidler	4
1.1 Hvorfor kommunedelplan for kulturminner?.....	4
Hva er kulturminner?	5
1.2 Hva planen gjelder - Formål	6
1.3 Organisering, medvirkning og gjennomføring	6
1.4 Dagens situasjon for kulturminnevern i Karmøy.	8
SEFRAC (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner).....	9
1.5 Grunnlagsmateriale.....	10
1.6 Virkemidler for bevaring.....	13
1.6.1 Juridiske virkemidler.	13
1.6.2 Økonomiske virkemidler.....	16
1.6.3 Verne- og forvaltningsplaner	17
1.6.4 Kunnskap, informasjon og formidling	18
1.7 Ansvarsfordeling	21
1.8 Definisjoner.....	22
2. Kulturminnevern - verdivurdering.....	23
2.2 Verdivurdering	23
2.3 Vernekategorier	24
A (Områder som bør reguleres til bevaring)	24
B (Områder med viktige kulturmiljø som bør bevares).....	25
B (alder).....	25
Områder regulert til bevaring.....	25
Områder med sammenhengende bebyggelse med kulturhistorisk verdi. (OBS-områder).....	26
Kulturminnekart	26
3. Tema	27
3.1 Automatisk fredete kulturminner	27
3.2 Fredete objekter.....	28
3.2.1 Midlertidig fredning.....	29
3.2.2 Kulturmiljøfredning av Gamle Skudeneshavn.	30
3.3 Bolighus og miljøer fra 1900-tallet.....	31
3.4 Byene i Karmøy	31
3.4.2 Skudeneshavn.	32
3.4.2.1 Brannsikring av Gamle Skudeneshavn	34
3.4.3 Kopervik	36
3.4.3 Åkrehamn.	37
3.5 Kirker.....	39
3.6 Forsamlingshus	41
3.7 Tekniske og industrielle kulturminner.....	41
3.8 Fartøyvern.....	44
3.9 Havner, sjøhus og naust	44
3.10 Samferdsel og kommunikasjon	46
3.11 Krigsminner.....	47
3.12 Kulturminner i landbruket.....	48
4. Vedlegg	52

Innledning

Karmøy kommune har en stor og rik kulturarv. De tidligste sporene går tilbake til steinalderen, og siden den gang har det vært kontinuerlig menneskelig aktivitet her.

Kulturminnene som vitner om det levde liv i Karmøy er mange og varierte. En heller brukt som bosted i steinalderen vitner om en hard hverdag for voksne og barn. Gravhaugene forteller om et mektig samfunn, som hadde ressurser til å bygge store minnesmerker over sine viktigste kvinner og menn. Funnene fra gravhaugene viser de gravlagtes rikdom og samfunnets imponerende handelsforbindelser med Europa. Et 1800-talls gårdsbruk med bolighus, eldhus, driftsbygning, potetkjeller og naust forteller historien om fiskerbondens liv. Fremdeles finner vi sjøhus som står med gavlen ut mot sjøen, og vitner om en del av det store sildefisket som foregikk ved Karmøy i mange år. Og Strømsund bro fra 1970-tallet representerer en brikke i det nasjonale samferdselshistorie-puslespillet.

Gjennom kulturminnene kan vi bedre forstå vår historie, de kan gi oss grunnlaget for å forstå vår egen tid og vårt eget samfunn. Kulturarven kan også gi oss gode byggesteiner for fremtiden.

Kulturminnevern er en viktig samfunnsinteresse og vi har et felles ansvar for å bevare kulturminner både fra vår historie og vår egen tid for de kommende generasjoner. Vi må forsøke å tenke nytt og innovativt om kulturminner og aktivere dem som en integrert del av fremtidens samfunnsutvikling.

Som grunnlag for kommunedelplanen ligger en registrering av kommunens kulturminner. Med dette som utgangspunkt kan de viktigste kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen trekkes frem. Vurderingene i denne planen og tiltakene i handlingsprogrammet bør være en naturlig del av kommunens virksomhet. På denne måten kan spor fra hele Karmøys kulturarv blir bevart for kommende generasjoner.

1. Bakgrunn og virkemidler

1.1 Hvorfor kommunedelplan for kulturminner?

Karmøy har et stort antall kulturminner og kulturmiljøer fra alle tidsperioder. Karmøy kommune og kommunens innbyggere forvalter store kulturhistoriske verdier. Kulturminnene våre er viktige i lokal og regional sammenheng. Flere av dem er også sentrale referansepunkt i nasjonal sammenheng. Kulturminnene er en vesentlig kilde til kunnskap om vår fortid og vår historie.

Kulturminnene viser oss den historiske, samfunnsmessige, tekniske og kunstneriske utviklingen som er grunnlaget for dagens samfunn. Kulturminner er ikke-fornybare ressurser, dersom de blir ødelagt eller fjernet kan de ikke erstattes. En eventuell kopi vil aldri kunne erstatte originalen. Å fjerne et viktig kulturminne kan sammenlignes med å rive et ark ut av en historiebok. Derfor er det viktig å lage en oversikt og en prioritering av hvilke kulturminner som bør bevares for fremtiden. En kommunedelplan legger et godt grunnlag for å kunne ta vare på det viktigste fra vår kulturarv.

"mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på som bruksressurser og grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping" Nasjonalt mål, Stortingsmelding "Framtid med fotfeste"

De kulturminnene som skal prioriteres må være representative for Karmøysamfunnet og vår historie. Alle deler av historien bør være representert for å kunne danne en helhetlig forståelse av fortiden. Kulturminner og kulturmiljøer utgjør en felles erfarings- og kunnskapsbank. Disse kildene må fortsatt bevares slik at også kommende generasjoner får muligheten til å oppleve fortiden gjennom kulturminner, og å foreta egne tolkninger av historien.

De fleste kulturminner forvaltes lokalt og tas vare på av eiere og brukere gjennom vedlikehold og skjøtsel. Godt kulturminnevern krever kunnskap både om kulturminnene og lokalhistorien, og om hva som skal til for å ta vare på disse verdiene. Kommunen er svært viktig som forvalter av kulturminner og kulturmiljøer, ikke minst i den daglige virksomheten innenfor mange sektorer.

Kommunen bør være forbilde for god forvaltning, og det finnes gode muligheter til dette gjennom ansvaret for byggesaksbehandling og arealplanlegging.

Mange kommuner ønsker å ta et bevisst planmessig grep om forvaltningen av sine kulturminner og kulturmiljøer. En kommunedelplan for kulturminner vil sette temaet på den politiske dagsorden og innarbeide det i store deler av kommunens virksomhet.

Veileder, Kulturminner i kommunen, Riksantikvaren

Vår oppfatning av verdien som ligger i kulturminnene, og vår tolkning av dem, endrer seg over tid. Viktige kulturminner har en egenverdi, i mange tilfeller kan de også brukes som ressurs i for eksempel reiseliv eller undervisning. Det er viktig å sikre at de beste representantene for ulike stilarter, ulike næringer og spor etter sosiale lag og ulike etniske grupper blir tatt vare på. Samtidig blir det i dag lagt mer vekt på å forstå og ta vare på større helheter og sammenhenger. Vegetasjon, steingjerder, vegfar, stier, bygninger og utmark er alle elementer som hjelper oss å forstå hvordan generasjonene før oss har levd i, brukt og omskapt naturen til et levende kulturlandskap. En potetkjeller eller et eldhus var en liten del av en større struktur som strakk seg fra gårdstunets driftsbygninger, langs stier forbi kvernhuset og til utmarksløene, over jordene langs sjoarvegene ned til båtstøene der båten lå fortøyd ved naustet.

Hva er kulturminner?

Kulturminnelovens § 2 definerer kulturminner og kulturmiljøer slik:

”Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng”

Kulturminnene kan deles inn i to hovedkategorier, immaterielle og materielle.

Immaterielle kulturminner er for eksempel lokale tradisjoner, sagn, myter, historier, musikk, viser, stedsnavn og håndverkertradisjoner. Materielle kulturminner deles inn i to hovedgrupper: faste kulturminner og gjenstander. Kommunedelplan for kulturminner omhandler hovedsakelig faste kulturminner.

1.2 Formål med planen

Hovedformålet med kommunedelplan for kulturminner er å ta vare på et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer, til glede og nytte for nåtidens og kommende generasjoner. Samt å fremme forståelse og interesse for kulturminner og kulturmiljøer helt frem til vår egen tid gjennom informasjon og formidling.

For å oppnå dette vil kommunedelplan for kulturminner inneholde:

- En oversikt og vurdering av de viktigste kulturminnene og kulturmiljøene i Karmøy.
- En revidering av temaplanen *Kulturminner i Karmøy* fra 2008.
- Et handlingsprogram som rulleres årlig
- Et digitalt kart i saksbehandlingsverktøyet Gisline som skal bidra til å forenkle og kvalitetssikre kommunens arbeid i plan- og byggesaker og annet arbeid som berører kulturminneinteresser.

Kommunedelplan for kulturminner skal være et godt verktøy for forvaltningen av kulturminnene. Kulturminnene er del av den helhetlige samfunns- og arealplanleggingen og er avhengig av bevissthet og et godt samarbeid fra alle involverte parter. Offentlig forvaltning, frivillige organisasjoner, næringsliv, eiendomsmeglere, befolkning, eiendomsutviklere og ikke minst eiere har alle et ansvar for bevaring av våre viktigste kulturminner.

Som det står i faktaboksen *Hva er kulturminner* s. 5, er alle spor etter menneskelig aktivitet definert som kulturminner. Vi kan ikke ta vare på alle kulturminner, det er viktig og nødvendig med noen avgrensninger. Utgangspunktet bør være en helhetlig oversikt over kjente kulturminner. Vi må sette opp en rekke kriterier og deretter prioritere. De prioriterte kulturminnene skal gjenspeile verdier de fleste i vårt samfunn mener det er viktig å ta vare på.

1.3 Organisering, medvirkning og gjennomføring

Planarbeidet har vært organisert med en tverretattlig arbeidsgruppe og en styringsgruppe. Styringsgruppen har bestått av etatssjef oppvekst- og kultur, etatssjef teknisk og samfunnsplanlegger.

Arbeidsgruppen har vært ledet av kulturavdelingen og har bestått av to representanter fra kulturavdelingen og en fra teknisk etat.

Kommunen er ansvarlig for varsling, offentlig høring og ettersyn av plansaker. Arbeidet med kommunedelplan for kulturminner er gjennomført med en åpen høringsprosess der både offentlige parter og private ble invitert til å komme med innspill. Ved høringen av forslag til planprogram og høring av planforslaget ble det invitert til informasjonsmøter.

Behandling etter reglene i plan- og bygningsloven om kommuneplanlegging innebærer at planprosessen deles inn i følgende faser:

- forhåndsvarsel og utarbeidelse av forslag til planprogram
- høring og offentlig ettersyn av planprogram
- politisk fastsetting av planprogram
- utarbeidelse av planforslag
- høring og offentlig ettersyn av planforslag
- ny politisk behandling og planvedtak

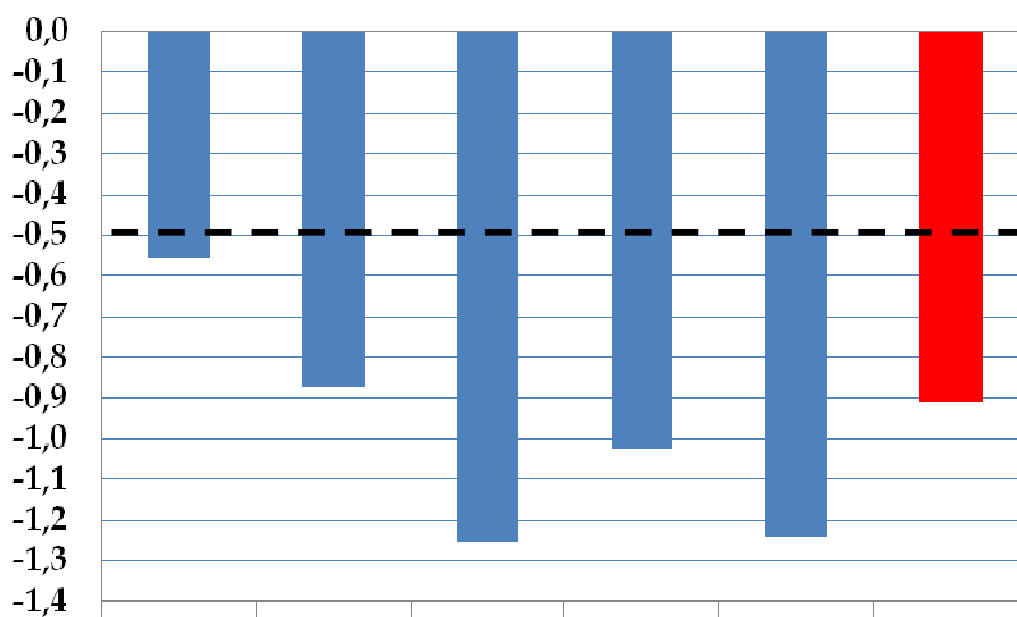
Hovdastadrudlå

1.4 Dagens situasjon for kulturminnevern i Karmøy.

- 1844 registrerte automatisk fredete kulturminner
- 1999 registrerte Sefrak-bygninger (Bygninger fra før 1900)
- 35 områder regulert til bevaring
- 430 registrerte potetkjellere

Et av de nasjonale mål for nyere tids kulturminnevern er å minske tapet av verneverdige kulturminner til 0,5 % årlig innen 2020. På bakgrunn av Karmøys nyregistrering av Sefrak-bygninger i 2006 er det laget en statistikk som gjelder tap av verneverdige bygninger. For kommunen samlet sett ligger tallet på 0,9 %. I henhold til handlingsprogrammet i denne plan skal det gjennomføres en ny kartlegging av Sefrak-bygninger i 2016.

Tap (%) av sefrak-objekt pr. år, Karmøy: 1985-2006

■ Endring pr. år (%)

Sone 1

Sone 2

Sone 3

Sone 4

Sone 5

Karmøy

-0,6

-0,9

-1,3

-1,0

-1,2

-0,9

SEFRAK (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner)

Sefrak-registeret er resultat av et landsomfattende registreringsarbeid, som ble gjennomført på 1980-tallet. Registeret omfatter hus og andre faste kulturminner som er bygget før og rundt år 1900. I Karmøy ble 1999 objekter registrert.

Kulturminneplanen fra 2008 hadde gjennomgang av Sefrak-registeret som utgangspunkt. Objektene i registeret er undersøkt, fotografert og evaluert etter et sett med kriterier. Gjennomgangen av Sefrak-registeret har resultert i en svært god og detaljert oversikt over den eldre bebyggelsen på Karmøy. Det er for øvrig flere bygg og andre faste kulturminner som ikke er tatt med i Sefrak-registeret, selv om alderen tilsier det.

Hva betyr det dersom mitt hus er SEFRAK-registrert?

Bygninger som er SEFRAK-registrerte er ikke tillagt spesielle restriksjoner.

Registreringen fungerer mer som et varsko om at det bør gjøres en lokal vurdering av verneverdien. For bygninger som er eldre enn 1850, er det lovfestet at en slik vurdering må gjøres før bygge- eller rivingssøknad blir godkjent jf.

kulturminnelovens § 25 . På nettsiden "Miljødata på kart" kan du sjekke om huset ditt er SEFRAK-registrert. Kryss av for SEFRAK under "kulturminner" og zoom deg inn på kartet. Rød trekant betyr at det er et meldepliktig SEFRAK-bygg (bygget før 1850), mens de andre SEFRAK-byggene er gule. En grå trekant viser at bygningen er blitt fjernet. Klikk på trekanten, så kan du få opp litt av den informasjonen som er registrert om hver enkelt bygning.

Formålet med SEFRAK-registeret

SEFRAK er først og fremst et generelt kulturhistorisk register som særlig har verdi som kildemateriale for lokal historie og for forvaltningen som et utgangspunkt for å finne verneverdige bygninger.

1.5 Grunnlagsmateriale

Stortingsmeldinger

St. Meld. 35 Framtid med fotfeste (2012-2013), viser hvor viktig kulturminneforvaltningen er i et samfunn i endring og hvordan de kulturhistoriske verdiene kan og bør være ressurser og fellesgoder i en langsiktig, bærekraftig samfunnsutvikling. Målet med kulturminnepolitikken er å forvalte de kulturhistoriske verdiene på lang sikt som et kulturelt og miljømessig ressursgrunnlag for morgendagens samfunn.

St.meld. nr. 16 Leve med kulturminner (2004–2005) viser hvordan kulturminner og kulturmiljøer er en viktig ressurs som kilde til kunnskap og opplevelse, til utvikling av lokalsamfunn og som grunnlag for verdiskaping.

Meldingen beskriver to strategiske mål for den nasjonale kulturminnepolitikken:

- mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på som bruksressurser og grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping
- et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer som dokumenterer geografisk, sosial, etnisk, næringsmessig og tidsmessig bredde skal gis varig vern gjennom fredning.

Fylkesplan for Rogaland 2006-2009.

5.4.6. Sikring og forvaltning av natur- og kulturverdier

Delmål 4: Bedre forvaltning av verneområdene. Øke kvaliteten og mengden av godt praktisk vern.

Strategier: d) Stimulere til at kommunene utarbeider lokale kulturminneplaner.

FINK- Fylkesdelplan for friluftsliv, idrett, naturvern og kulturvern (2004)

Inneholder blant annet strategier for vern, fredning, sikring og bevaring. I planen finner vi flere områder og bygninger i Karmøy i kategorien «som bør vernes».

I løpet av 2014 skal ny Regional kulturplan for Rogaland foreligge. Denne vil også omfatte temaet kulturvern. Strategier og tiltak i denne planen kan legge føringer for videre arbeid på feltet.

Karmøy kommune, Kommuneplan for 2008-2019

Kommuneplanen gir føringer for hvilken vei kommunen vil gå for å nå den overordnede visjonen og målene som er satt. Kommuneplanen er også et lokalpolitisk styringsdokument som skal være retningsgivende for andre kommunale delplaner, sektorplaner, prosjekter og strategier.

Overordnet målsetting for kultur i Karmøy er at *"kommunen skal fremme kulturforståelse og identitetsfølelse gjennom arbeid med kulturvern og kulturformidling"*.

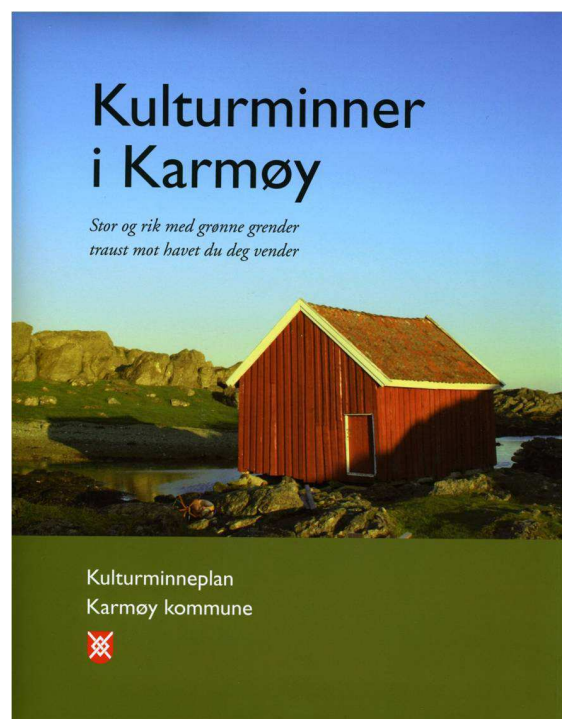
"Kommunen vil føre en streng og konsekvent forvaltning av de kulturhistoriske miljøene og fornminnene" for å oppnå denne målsettingen. Kommunen skal også sikre at god byggeskikk og estetiske kvaliteter blir ivaretatt. Kommunedelplan for kulturminner vil være et godt verktøy for forvaltningen for å oppnå vedtatte målsettinger.

Parallelt med arbeidet med kommunedelplan for kulturminner utarbeides ny kommuneplan for Karmøy. I arealdelen vil man finne viktige kulturmiljøer markert, og samfunnsdelen vil peke på utviklingstrekk og strategier på feltet. Handlingsdelen til kommuneplanens samfunnsdel vil blant annet skissere tiltak for å nå strategiene.

Kulturminner i Karmøy, Kulturminneplan fra 2008

I 2008 forelå Karmøys første kulturminneplan, en temaplan der verdivurdering av Sefrak-objekter og kulturminner innen en rekke kategorier lå til grunn. Kulturminneplanen gir god oversikt over den eldre bebyggelsen og kulturminneverdier ellers i kommunen og er blant annet i bruk som oppslagsverk i saksbehandling.

Planen fra 2008 er rikt illustrert og ble utformet for å oppnå et av målene i planen, nemlig å *fremme forståelse for kulturminner og den verdien de har som vår felles arv og kulturelle identitet*. Ønsket var å så en spire til stolthet av

Karmøys kulturarv. Stolthet over å eie og ta vare på en verneverdig bygning, stolthet internt i kommunen over å forvalte kulturarven på en god måte og stolthet over å bo i en kommune så rik på kulturhistorie og kulturminner.

Askeladden er en av Riksantikvarens kulturminnedatabaser og inneholder informasjon om automatisk fredete kulturminner, fredete kulturminner og kirker. Karmøy har 1844 lokaliteter eller kulturmiljøer registrert i Askeladden. Det registreres jevnlig nye kulturminner i databasen.

Landsverneplaner

Det er skrevet en rekke landsverneplaner, og flere er under utarbeidelse. En landsverneplan gir en oversikt over verneverdige eiendommer, bygninger og anlegg, samt en historisk oversikt over en offentlig sektor. Eksempler: Forsvaret, Kystdirektoratet, Statens vegvesen. Landsverneplanene danner grunnlag for eventuelle forskriftsfredninger i henhold til Kulturminneloven eller vern i henhold til plan- og bygningsloven.

Flere av landsverneplanene har omtalt objekter eller bygg i Karmøy. Planene som er brukt i arbeidet med kommunedelplanen:

- *Vegvalg - Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner*. Statens vegvesen og Riksantikvaren, 2002.
- *Landsverneplan for Forsvaret – Verneplan for eiendommer, bygninger og anlegg*. Forsvarets bygningstjeneste, Forsvarsmuseet og Riksantikvaren, 1998.
- *Norske fyr - Nasjonal verneplan for fyrstasjoner*. Kystdirektoratet og Riksantikvaren, 1997.
- *Historiske linjer - Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner*. Telenor AS, Norsk telemuseum og Riksantikvaren, 1997.
- *Dammer som kulturminner – Norges vassdrags- og energidirektorat* 2013

Stedsanalysene for Kopervik, Skudeneshavn og Åkrehamn

I 2009 startet byutviklingsprosjektet for de tre byene i Karmøy. Det foreligger stedsanalyser for alle de tre byene. Disse kan danne grunnlaget for det videre arbeidet med å utarbeide byplaner for byene. I stedsanalysene finnes både historisk utvikling for byen, bebyggelsens organisering,

estetikk og tanker om videre utvikling. Stedsanalysene er gode utgangspunkt for arbeid med å identifisere kulturminneverdier i byene.

Landbruk, natur og friluft(LNF)-kartlegging, Karmøy kommune

Parallelt med arbeidet med kommunedelplan for kulturminner har Karmøy kommune oppdatert sin LNF-kartlegging. Dette har resultert i en bedre oversikt over de viktigste LNF-områdene i kommunen. Kulturlandskap er inkludert i denne kartleggingen. Informasjon i tidligere og nåværende LNF-kartlegging er benyttet i utarbeidelse av kapittel om kulturlandskap.

1.6 Virkemidler for bevaring

Det finnes flere virkemidler for bevaring av kulturminner og kulturmiljøer.

- Juridiske virkemidler
- Økonomiske virkemidler
- Verne- og forvaltningsplaner
- Kunnskap og formidling

1.6.1 Juridiske virkemidler.

Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) er det viktigste juridiske redskapet kommunen har for å kunne ta vare på mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer.

§ 1-1. Lovens formål

Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner. Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Planlegging etter plan- og bygningsloven skal klarlegge gjeldende og fremtidig arealutnyttelse i et område, og skal sikre både bruk og vern av arealer. Kommunen kan regulere et område til bevaring gjennom hensynssoner med bestemmelser. Kommunen kan sikre vern av kulturminner og kulturmiljøer på to nivåer:

- kommuneplannivå, jf. § 11-8
- reguleringsplannivå, jf. § 12-6

Et godt samarbeid og tidlig dialog med alle involverte parter er viktig for å sikre en god planlegging og et godt resultat.

Det finnes en rekke kvalitetskrav forankret i plan- og bygningsloven. Den stiller strenge krav til kvaliteten i våre fysiske omgivelser og bevaring av historiske og kulturelle verdier.

§ 3-1. Oppgaver og hensyn i planlegging etter loven

Innenfor rammen av § 1-1 skal planer etter denne lov:

b) sikre jordressurser, kvaliteter i landskapet og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer.

e) legge til rette for god forming av bygde omgivelser, gode bomiljøer og gode oppvekst- og levekår for alle deler av landet.

§ 29-2. Visuelle kvaliteter

Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering.

§ 31-1. Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk

Ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart. § 29-2 gjelder tilsvarende.

§31-4. Pålegg om dokumentasjon og utbedring

Pålegg kan bare gis der utbedring vil gi vesentlig forbedring av byggverkets eller installasjonens funksjon som tilsies av tungtveiende hensyn til universell utforming, helse, miljø, sikkerhet eller bevaringsverdi.

Lov om kulturminner (kulturminneloven)

Kulturminneloven definerer blant annet hva som er kulturminner, hva som er automatisk fredet og regulerer eiendomsretten til løse kulturminner. Fredning av bygninger og anlegg fra nyere tid er beskrevet her. Loven håndheves av Riksantikvaren, eller etter delegert myndighet, fylkeskommunen. Det er likevel svært viktig at kommunal forvaltning er kjent med denne lov og relevante paragrafer.

§ 1. Lovens formål.

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet. Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt på denne lovs formål.

§ 3. Forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner.

Ingen må - uten at det er lovlig etter § 8 - sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.

§ 6. Sikringssone.

Med til et automatisk fredet kulturminne som nevnt i § 4, hører et område rundt dets synlige eller kjente ytterkant så langt det er nødvendig for å verne det mot tiltak som nevnt i § 3 første ledd. Området fastsettes særskilt av vedkommende myndighet etter loven. Inntil et område som nevnt i første ledd er særskilt avgrenset, omfatter det et fem meter bredt belte regnet fra kulturminnets synlige ytterkant.

§ 25. Meldeplikt for offentlige organer.

De statlige, fylkeskommunale og kommunale organer som kommer i berøring med tiltak som omfattes av loven her, har plikt til å sende melding til departementet eller til vedkommende myndighet etter denne loven. Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.

1.6.2 Økonomiske virkemidler

Eiere av kulturhistorisk viktige bygninger i kommunen gjør en viktig innsats for vår felles kulturarv. Det er jevnlig vedlikehold og istandsetting som fører til at vi stolt kan vise frem for eksempel det kulturhistoriske bygningsmiljøet i Gamle Skudeneshavn til innbyggere eller tilreisende. Istandsetting av bygninger av denne typen kan bli dyrere enn vanlig, det er et behov for flere tilskuddsmidler til bygningsvern. Dette gjelder både i Gamle Skudeneshavn og kommunen for øvrig. Alternativer for økte tilskuddsmidler bør vurderes, som nevnt i handlingsprogrammet.

Det finnes ulike tilskuddsordninger man kan søke dersom man eier et verneverdig bygg.

Karmøy kommune

Kulturavdelingen har en svært liten tilskuddspost som kan gå til ulike kulturvernrelaterte prosjekter, for eksempel innen bygningsvern. Det er et behov blant eiere av verneverdige bygg at denne tilskuddsposten økes.

SMIL- Spesielle miljøtiltak i landbruket

Man kan søke kommunen om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket. Formålet er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen ut over det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Man kan blant annet søke om støtte til reparasjon av potetkjellere.

Rogaland fylkeskommune

Fylkeskommunen har flere støtteordninger for kulturminner og bygningsvern. Se nettsider for mer informasjon. www.rogfk.no

Fylkesmannen i Rogaland.

Gjennom regionalt miljøprogram kan man få tilskudd blant annet til skjøtsel av synlige automatisk fredete kulturminner og vedlikehold av verdifulle landskapselement. En av hensiktene med dette er å hindre at kulturminner gror igjen og forfaller.

Les mer om ordningen på nettsidene til Fylkesmannen i Rogaland.

Norsk kulturminnefond

På Norsk kulturminnefonds nettsider kan man finne informasjon om hvem som kan søke om støtte, søknadspapirer og annen informasjon. Søknadsfristen er 1. november.

Norsk kulturråd

Kulturrådet administrerer forskjellige støtteordninger innen kultur, også kulturminnevern. Se mer på deres nettside, www.kulturradet.no.

1.6.3 Verne- og forvaltningsplaner

Kulturminner inngår i mange av kommunens ansvarsområder; eksempler er landbruk, stedsutvikling, eiendom, park, skole, plan- og byggesak. Kommunedelplan for kulturminner skal være del av grunnlagsmateriale for utarbeidelse av nye planer og kartlegginger som berører kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap i kommunen. På denne måten vil kulturminner være en del av utgangspunktet for videre planlegging innen flere sektorer. Det er viktig å være oppmerksom på eventuelle kulturminneverdier på et tidlig tidspunkt, slik kan eventuelle konflikter kan unngås.

Les mer om aktuelle planer i kapittelet om grunnlagsmateriale s. 8.

1.6.4 Kunnskap, informasjon og formidling

Et av målene i *Kulturminner i Karmøy*, kulturminneplanen fra 2008, er å skape mer interesse, engasjement og forståelse for kulturminner og kulturminnevern blant kommunens innbyggere. Oppvekst- og kulturetaten har flere prosjekter og tilbud innen kulturvern.

Kulturskrinet (Den Kulturelle Skolesekken). Her får skoler og barnehager tilbud om kunst- og kulturopplevelser i hele opplæringsløpet. Det finnes flere tilbud innen kulturvern. Maktspillet og Vi fisker Midgardsormen organisert av historieformidler ved Nordvegen historiesenter, Sporjakten, museumsbesøk og byvandring i Skudeneshavn og tilbud om vandring til Syreneset fort. Programmet utvikles stadig.

Museene

Det er fire museer i Karmøy, Mælandsgården i Skudeneshavn, Åkrehamn kystmuseum, Karmøy fiskerimuseum på Vea og Visnes gruvemuseum. Alle museene er eid og drevet av frivillige organisasjoner og stiftelser, med kommunale tilskudd. Museene er viktige arenaer for formidling og opplevelse av historie for alle generasjoner. Per i dag inngår ikke museene i Karmøy i noen konsolidert regional enhet. I løpet av 2014 er det satt i gang arbeid med en konsolidering i regionen. En regner med at det vil foreligge en konklusjon i løpet av våren 2015.

Skilting av kulturminner

En god og effektiv måte å spre kunnskap om kulturminner på er å skilte på stedet. Da får publikum informasjonen direkte og kan lettere forstå hvorfor et kulturminne er viktig. Det skiltes stadig nye kulturminner i Karmøy. Innbyggere kan kontakte kulturavdelingen dersom de har forslag til hvor det trengs et skilt. En helhetlig skilt- og skjøtselsplan med oversikt over dagens situasjon, behov for vedlikehold av både automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner er et av punktene i handlingsprogrammet.

Kulturvern i Karmøybarnehagene.

Karmøy kommune har satset på å utvikle verktøy for barnehagene slik at personalet har et utgangspunkt for å sette i gang spennende og lærerike prosjekt om kulturminner. Ved å gi barn kjennskap og tilhørighet til lokale kulturminner vil forståelsen for dette feltet få et godt grunnlag. *Kulturminner i Karmøybarnehagene* består av:

Kulturminnespillet: der en skal finne to og to like kulturminner. Barna blir kjent med 15 kulturminner i kommunen.

Kulturminner i Karmøybarnehagenes nærmiljø: heftet der alle barnehagene får sitt eget kart der interessante kulturminner i deres nærmiljø presenteres. Heftet er ment som et utgangspunkt for å filosofere rundt og å utforske kulturminner sammen med barna. Det er gitt kort faktainformasjon til mange av kulturminnene, målet er at barnehagene selv må finne ut mer om kulturminnene. I heftet finner man også informasjon om hvordan man kan sette i gang et kulturminneprosjekt og hvordan kulturminner kan knyttes til rammeplanen for barnehage.

Fargeleggingsark med historier: to maskoter som skal være barnas guider inn i kulturminnenes verden går igjen på alt materiell i kulturminnepakken. De heter Harald og Gyda og presenteres for barna ved hjelp av fargeleggingsark med utgangspunkt i tre av kulturminnene i spillet. Det er laget en liten fortelling til hvert fargeleggingsark, der Harald og Gyda er hovedpersonene.

Eventyrjakten blir laget for områder og byer i kommunen for å øke folks kunnskap om stedets historie. Det blir utformet som et rebusløp gjennom det aktuelle stedet. Deltakere må finne svar på flere spørsmål i landskap/byrom. Eventyrjakten er i første omgang laget for barn, men alle kan ha glede og nytte av en historisk reise gjennom sitt sted. Per 2014 finnes Eventyrjakten for Visnes, Gamle Skudeneshavn, Åkrehamn og Kopervik.

Antikvarisk veiledning.

Kommuneantikvaren hjelper eiere som ønsker å ta vare på eller restaurere sine kulturminner gjennom å tilby gratis, faglig veiledning. Antikvaren bistår med å skrive søknader og å sette eiere i kontakt med de bedriftene og håndverkerne som arbeider etter antikvariske prinsipper.

Håndkraft- forum for tradisjonshåndverk på Haugalandet.

"Den største utfordringen for kulturminnevernet i dag er kanskje ikke penger, men kunnskap"- Jørn Holme, Riksantikvar

På 1990-tallet kunne vi se et voksende forfall av bygningsarven i kommunen. Dette skyldtes ikke bare manglende vedlikehold, men kanskje først og fremst at bygningshåndverkere hadde svært liten kunnskap om restaurering og tradisjonshåndverk, samt manglende forståelse for å ta vare på opprinnelige detaljer. I tillegg var nye materialtyper og såkalt vedlikeholdsfrie produkter på vei inn. Særlig var dette en bekymringsfull utvikling i Gamle Skudeneshavn.

Etter hvert tok kommunen tak i dette, og i 1997 startet et større opplæringsprosjekt i samarbeid med Riksantikvaren. 15 håndverkere fra hele Haugalandet deltok fra starten, og i dag teller gruppen over 50 håndverkere med spesialinteresse for tradisjonshåndverk. Gruppen kaller seg for Håndkraft og har jevnlig samlinger med kurs og fagturer. Resultatet av dette arbeidet har ført til at kvaliteten på restaureringsarbeidene i Gamle Skudeneshavn og ellers i kommunen (faktisk hele Haugalandet) er drastisk bedret. Karmøy kommune er fremdeles en viktig pådriver og samarbeidspart i dette arbeidet. Arbeidet som Håndkraft i dag utfører med opplæring og samlinger har vekket oppsikt over hele landet, og representanter fra andre distrikter i Norge har flere ganger vært i kontakt for å prøve å etablere noe lignende.

1.7 Ansvarsfordeling

Miljøverndepartementet er overordnet myndighet på kulturminnefeltet. Avdeling for kulturminneforvaltning arbeider med strategi og politikkutvikling innenfor hele kulturminnefeltet. Sentrale arbeidsoppgaver er arkeologi, bygningsvern, fartøyvern, kulturlandskap og kulturmiljø.

Riksantikvaren er kulturminneforvaltningens direktorat under Miljøverndepartementet, og faglig rådgiver for Miljøverndepartementet. Deres ansvar er å se til at den statlige kulturminnepolitikken gjennomføres. Riksantikvaren er rådgivende og utøvende faginstans for forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer. Her ligger det overordnede faglige ansvaret for fylkeskommunens arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap. Direktoratet skal påse at kulturminneloven blir fulgt.

Rogalands fylkeskommune skal se til at kommunene tar vare på sine kulturminner. Fylkeskommunen gir faglige råd og veiledning til både privatpersoner og offentlige instanser. Her ligger også ansvaret for skjøtsel og tilrettelegging av fredete kulturminner. Fylkeskommunen skal også uttale seg om tiltak i områder regulert til bevaring og tiltak som berører automatisk fredete kulturminner.

Karmøy kommune har ansvar for å ivareta kulturminnevernet gjennom planlegging og kontinuerlig målrettet politisk og administrativt arbeid. Kommunens fremste juridiske virkemiddel innen kulturvern er plan- og bygningsloven. I tillegg har kommunen forvaltningsansvar etter flere særlover som berører kulturminner. Blant annet som lokal landbruksmyndighet og som ansvarlig for vedlikehold av kirker og kirkegårder.

Lokale politikere, særlig hovedutvalg teknisk og utvalg for samfunnsplanlegging, står i en særstilling når det gjelder kulturminnevern. Politikerne har en avgjørende rolle når det gjelder behandling av saker som gjelder både bevaring av kulturarven og stedsutvikling som tar hensyn til kulturminneverdiene.

1.8 Definisjoner

Kulturminner:

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tradisjon eller tro til.

Kulturmiljø:

Et kulturmiljø er et område der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng

Kulturvern:

vern, pleie og vedlikehold av kulturminner ut fra en vurdering av disse som kulturhistoriske, sosiale, økonomiske, estetiske og/eller antikvariske ressurser i dagens og fremtidens samfunn.

Fredet:

Fredning er det sterkeste vern et kulturminne kan få. Det er Riksantikvaren som er ansvarlig for fredning av kulturminner med hjemmel i Kulturminneloven.

Fylkeskommunen har delegert myndighet og skal uttale seg i saker som angår tiltak på fredete anlegg. Fredning gjelder ofte både eksteriør og fast interiør. Også inventar kan fredes.

Vernet:

Det er kommunen som, gjennom plan- og bygningsloven, har myndighet til å verne kulturminner. Et vern omfatter kun eksteriør og utvendige arealer. Det utarbeides egne bestemmelser i hver sak. Dersom et kulturminne eller kulturmiljø er vernet skal man ha uttalelse fra fylkeskommunen før endringer og større vedlikeholdsarbeider kan gjennomføres.

Verneverdig:

Betegnelsene verneverdig og bevaringsverdig betyr det samme og brukes om hverandre. Et kulturminne kan anses som viktig for et samfunn eller det området det ligger i, men ikke ha noe formelt vern. Disse kulturminnene, som kan være for eksempel et hus, et uthus eller en industripipe, er det viktig å være obs på i byggesaksbehandling og annen forvaltning. Kommunedelplanen kan være med på å gjøre obs på flere av disse objektene. Tidene forandrer seg, og det samme gjør våre tanker om hva som er viktig å ta vare på. Derfor vil alltid definisjonen på hva som er verneverdig endre seg.

2. Kulturminnevern - verdivurdering

Synet på hva som er bevaringsverdige kulturminner endres over tid. Det at mange bergensere gikk i demonstrasjonstog for å få rive Bryggen på 50-tallet er et godt eksempel på dette. Det samme er det store antall stavkirker som ble revet på 1800-tallet. Det ville vært utenkelig for de aller fleste å rive en stavkirke i dag. Synet på hva som er viktig å ta vare på endrer seg både med erfaring, øyet som ser og med tiden. Vi må være forsiktige med å ødelegge morgendagens kulturminner basert på vår tids utgangspunkt. Hva tillates revet i dag, som man vil angre på i morgen? Eller hva bygges i nærheten av verneverdige kulturmiljøer som kanskje forringer verdien? Hva er vår tids og Karmøys "Bryggen i Bergen"? Det gjelder å være føre var og foreta en grundig vurdering av hvilken sammenheng et bygg står i og hvilken historie som knytter seg til dette.

For å kunne ta vare på det viktigste av vår kulturarv må man starte med oversikt og kunnskap. I denne planen foreligger en oversikt over mange av de viktigste kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen. Karmøy er som nevnt en kommune med en stor og rik kulturarv, så alt kan ikke tas med i en slik oversikt.

Demonstrasjonstog for riving av Bryggen i Bergen, foto: Riksantikvaren

Listene over bevaringsverdige objekter, anlegg og miljø er ikke uttømmende.

2.2 Verdivurdering

Hvilken verdi et kulturminne eller et kulturmiljø har, er avhengig av flere faktorer, men vil alltid gjenspeile de rådende verdier på det tidspunkt verdien fastsettes. Verdien på et kulturminne, et kulturmiljø eller et landskap fastsettes ofte i forbindelse med at et tiltak planlegges gjennomført i området. En kommunedelplan for kulturminner gir muligheten til å foreta verdivurderinger før

kulturminnet er truet av riving eller en fasadeendring er på trappene. En tidlig vurdering skaper forutsigbarhet.

Verdien av et kulturminne eller et kulturmiljø avhenger av hvilke elementer som inngår, hvilken egenverdi kulturminnet har, hvilken verdi det har som del av miljøet samt sammenhengen mellom elementene – dette utgjør helheten i kulturmiljøet.

I Karmøy kommunes første kulturminneplan var det stort sett bare Sefrak-bygninger som ble verdivurdert. I denne kommunedelplanen er flere kulturminner frem til vår egen tid vurdert, derfor vil A- og B- kategoriene også inkludere bygg og områder fra etter år 1900. Det er vanskelig å skaffe en fullstendig oversikt over alle bygningene som er bygget etter 1900, derfor er det begrenset hvilke områder/objekter som fremheves i planen. Verdivurdering av 1900-talls bygg og områder vil fortsatt gjøres fortløpende.

2.3 Vernekategorier

I Karmøy brukes følgende kategorier:

A (Områder som bør reguleres til bevaring)

I denne kategorien finnes objekter og kulturmiljøer som har svært høy verneverdi, de er interessante i regional og i flere tilfeller nasjonal sammenheng. Det er svært viktig at disse kulturminnene og kulturmiljøene bevares for ettertiden. Det bør foreligge tunge argumenter for å gjennomføre uheldige, utvendige endringer på et bygg som er lagt i denne kategorien. Det er ønskelig at disse objektene og områdene reguleres til bevaring med hensynssone jf. plan- og bygningslovens § 12-6. Dersom de faller inn under et område eller ligger i nær tilknytning til et område det skal utarbeides reguleringsplan for, skal de inkluderes og reguleres med hensynssone som nevnt over. Kommuneantikvaren skal uttale seg i saker som omhandler disse objektene. Rogaland fylkeskommune, ved kulturarvseksjonen skal også få disse sakene til uttale.

Eiere av A-objekter kan kontakte kommuneantikvaren for veiledning ved oppussing, restaurering og andre tiltak som går ut over vanlig vedlikehold. Er eieren i tvil om tiltaket er vanlig vedlikehold eller ikke, anbefales det å kontakte kommuneantikvaren.

B (Områder med viktige kulturmiljø som bør bevares)

Kulturminner og kulturmiljøer i denne kategorien har også en høy verneverdi, de er viktige i lokal sammenheng. De har stor samfunnsverdi og er en verdifull del av omgivelsene. I mange tilfeller er det summen av flere bygninger samlet som gir kulturmiljøet en høy verneverdi; ikke enkeltbygninger og detaljer. Kulturminner og kulturmiljøer i denne kategorien bør bevares eller søkes tilbakeført der det er aktuelt. Endringer på bygninger, anlegg og deres omgivelser i denne kategorien skal søkes tilbakeført og tilpasses kulturmiljøet. Kommuneantikvaren skal uttale seg i saker som omhandler disse objektene.

Eiere av B-objekter kan kontakte kommuneantikvaren for veiledning ved oppussing, restaurering og andre tiltak som går ut over vanlig vedlikehold. Er eieren i tvil om tiltaket er vanlig vedlikehold eller ikke, anbefales det å kontakte kommuneantikvaren.

Alle kulturminner og kulturmiljøer som er nevnt under hver kategori i del 3 (sjøhus, havner og naust, tekniske og industrielle osv.) er å regne som B-objekter eller -områder, dersom de ikke er fredet, regulert til bevaring eller kategorisert som et A-objekt eller -område. Alle legges inn i kulturminnelisten som følger med planen.

B (alder)

Dersom en bygning er bygget i eller før 1850 og ikke har andre verneverdier enn alder som tilsier at den skal plasseres i en høy vernekategori settes den i B, alder-kategorien jf. kulturminnelovens § 25. Alle saker som omhandler riving eller vesentlig endring på disse bygningene skal sendes regionale kulturminnemyndigheter for uttale.

Områder regulert til bevaring

Det finnes flere kulturmiljøer og bygninger som er regulert til bevaring gjennom plan- og bygningsloven. Til hvert område er det gitt reguleringsbestemmelser. Områdene eller enkeltbygningene er markert i kommunens kartbase og i temakart for kulturminner. Disse objektene og kulturmiljøene innehar så store kulturhistoriske verdier at de er vedtatt bevart for

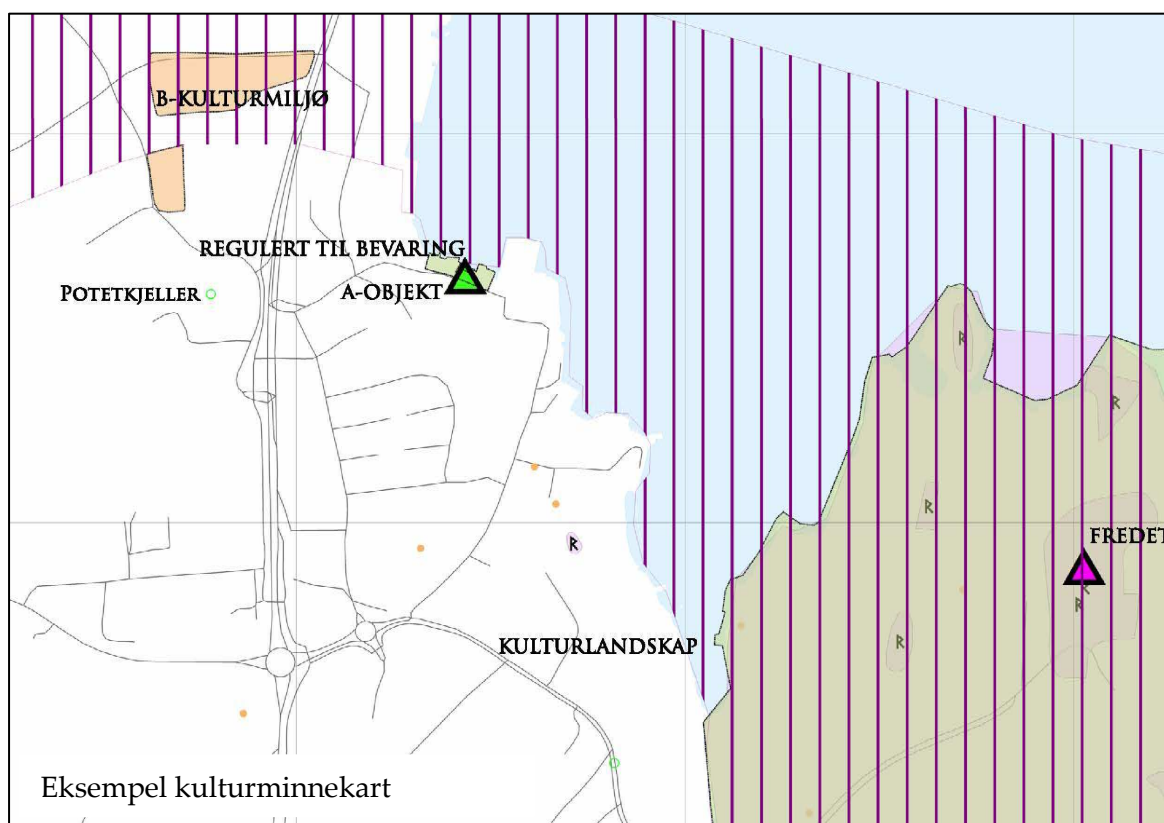
fremtiden. Kommunens oppgave er å forvalte kulturminneverdiene slik at de blir bevart og å se til at reguleringsbestemmelsene blir fulgt. Rogaland fylkeskommune skal uttale seg i saker som angår bygg og bygningsmiljøer i områder regulert til bevaring. Innbyggere kan ta kontakt med kommunens servicetorg for å få informasjon om reguleringsplaner og reguleringsbestemmelser.

Områder med sammenhengende bebyggelse med kulturhistorisk verdi (OBS-områder)

I noen områder i kommunen finnes større områder med sammenhengende bebyggelse som har en verdi som helhet. I disse områdene bør alltid de kulturhistoriske verdiene vurderes opp mot nye tiltak, og tas hensyn til i videre utvikling. Derfor bør søknader som gjelder tiltak på bygninger i disse områdene sendes kommuneantikvaren for uttale. Disse områdene er markert i kulturminnekartet i Gisline.

Kulturminnekart

I kommunens kartsystem, Gisline, er det lagt inn et kartlag som heter *kulturminner*. Alle vurderinger gjort i kommunedelplan for kulturminner finnes i her. Dette for at saksbehandlere lettere skal kunne plukke opp hvilke bygninger eller områder som innehar kulturhistoriske verdier. Saker som omhandler områder eller bygninger som er markert i dette kartet sendes kommuneantikvaren for uttale.

3. Tema

Del 3 av kommunedelplan for kulturminner tar for seg viktige kulturminner innenfor forskjellige tema. I mange tilfeller er også kulturhistorisk bakgrunn for enkelte kulturminner eller kulturmiljøer tatt med. Den kulturhistoriske sammenhengen kan være avgjørende for å forstå verdien av kulturminner og kulturmiljøer. I temaplanen *Kulturminner i Karmøy* kan man finne mer om historisk bakgrunn for en god del av objektene som er opplistet som verneverdige.

3.1 Automatisk fredete kulturminner

De automatisk fredete kulturminnene har et lovmessig vern og er dette er definert gjennom Lov om kulturminner. Alle automatisk fredete kulturminner er i utgangspunktet av nasjonal verdi. Se mer om denne loven og viktige paragrafer i kapittel 1.6.1 eller på lovdata.no.

Hva er automatisk fredet?

- Alle faste arkeologiske kulturminner, kjente og ukjente, som er fra tiden før 1537, samt samiske kulturminner eldre enn 100 år, er automatisk fredet i medhold av lov om kulturminner §§ 3 og 4. Det samme gjelder stående bygninger med opprinnelse fra perioden 1537-1649.
- Båter, skipsskrog, last m. m. som er eldre enn 100 år, har et tilsvarende vern gjennom kulturminnelovens § 14.
- Løse kulturminner fra før år 1537, eller samiske kulturminner eldre enn 100 år, er statens eiendom jf. kulturminnelovens § 12, med mindre det finnes en annen eier. Finner eller grunneier har ikke eiendomsrett til slike kulturminner
- Etter-reformatoriske kulturminner (fra etter år 1537) kan bli vedtaksfredet med hjemmel i kulturminnelovens §§ 15 eller 19. Mer om fredete objekter og miljøer i Karmøy på side 25.

Ansvarsområdet for automatisk fredete kulturminner ligger hos Rogaland fylkeskommune og Riksantikvaren. Rogaland Fylkeskommune, seksjon for kulturarv, skal se til at hensynet til de automatisk fredete kulturminnene ivaretas når det gjelder arealplaner og tiltak i kommunene.

Kommunen har imidlertid på lik linje med andre samfunnsaktører plikt til å ta tilstrekkelig hensyn til de fredete kulturminnene i sin saksbehandling og virksomhet for øvrig.

I Gisline Innsyn, kommunens kartbase, er kjente automatisk fredete kulturminner markert med rune-R. Registreringen av de automatisk fredete kulturminnene er ikke komplett og kommunens system oppdateres sjeldnere enn Askeladden. For å fange opp alle de registrerte automatisk fredete kulturminnene bør plan- og byggesaksbehandlere, og andre i administrasjonen, benytte seg av Riksantikvarens database Askeladden. Denne skal blant annet være en ressurs nettopp for kommunenes forvaltning. Askeladden oppdateres fortløpende og er et viktig og enkelt verktøy for forvaltningen. Finn databasen her: askeladden.ra.no.

Dersom det dukker opp spørsmål rundt metalledektorsøk, kan man finne informasjon på Rogaland fylkeskommunes nettsider.

- Automatisk fredete kulturminner skal tas hensyn til i kommunal virksomhet og planlegging. For å oppnå dette bør saksbehandlere bruke databasen Askeladden i tillegg til Gisline Innsyn. Det er viktig at det tas hensyn til de kartfestede automatisk fredete kulturminnene og kulturminnelovens § 6 om sikringssone.

Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner og tilrettelegging av områder rundt kulturminner, samt formidling av disse er oppgaver som ikke fullt ut blir ivaretatt i dag. De automatisk fredete kulturminnene danner grunnlaget for formidling av fortiden. Her finnes potensiale i forhold til skilting, tilgjengeliggjøring og andre formidlingstiltak. Skilt- og skjøtelsesplanen i handlingsprogrammet vil inneholde allerede skiltede automatisk fredete kulturminner og se på evt. nye kulturminner som bør skiltes. Skilt- og skjøtelsesplanen skal også gi en oversikt over tilstand, vedlikehold- og skjøtelsesbehov for de prioriterte automatisk fredete kulturminnene.

Mer detaljert informasjon om viktige automatisk fredete kulturminner finnes i *Kulturminner i Karmøy*, kulturminneplanen fra 2008.

3.2 Fredete objekter

Fredning er det sterkeste vern et kulturminne kan få. Når et byggverk eller miljø fredes, er det fordi det har betydning for hele nasjonen. Det har unike kvaliteter som må sikres en forutsigbar fremtid. Fredning skal sikre varig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer, slik at de kan gi et best mulig bilde av den historiske utviklingen av vårt fysiske miljø. En fredning kan omfatte både eksteriør, interiør og inventar. Innvendig fredning er tilfelle for kjøkkenbrakken i Neset, Skudeneshavn. Her er interiøret på kjøkkenet originalt.

Fredning medfører at enhver forandring av bygningen som går utover vanlig vedlikehold, skal forhåndsgodkjennes av fylkeskommunen som kulturminnemyndighet. Er det tvil om tiltaket er å anse som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen kontaktes. Som med andre bygg er det eier som har ansvar for vedlikehold.

I Karmøy er det seks fredete objekter og miljøer. Mer informasjon om disse finnes i temaplanen *Kulturminner i Karmøy* og i Askeladden. Avaldsneskirken er også fredet. På grunn av høy alder hører den med i kategorien automatisk fredet.

Fredet:

- Torvastad prestegård
- Neset, kjøkkenbrakke
- Strømsund bro
- Høyevarde fyrstasjon
- Skudenes fyrstasjon
- Geitungen fyrstasjon

Interiør fra Neset, kjøkkenbrakke

3.2.1 Midlertidig fredning.

Rogaland fylkeskommune varslet i november 2012 midlertidig fredning av 14 bygninger i Gamle Skudeneshavn, nærmere bestemt på Holmen. Midlertidig fredning får umiddelbar virkning og kan benyttes dersom et viktig kulturmiljø er truet av riving eller at kulturminnemyndighetene ønsker å evaluere kulturmiljøet med tanke på permanent fredning.

Midlertidig fredet område, Holmen Skudeneshavn

"Rogaland fylkeskommune begrunner vedtaket med bygningsmiljøet på Holmen i Skudeneshavn sin høye grad av autentisitet og kulturhistoriske verdi, og faren for at ytterligere endringer skal skjer utenfor vernemyndighetenes kontroll. En ønsker å styrke vern og forvaltning slik at dette samsvarer med de kvaliteter og

verdier som en ønsker å ivareta på Holmen i Skudeneshavn. Formålet med den midlertidige fredningen er å sikre at nasjonale kulturhistoriske verdier av høy allmenn interesse ikke går tapt, og å skape en bedre posisjon for vern og forvaltning av denne svært autentiske og representative sekvensen av Skudeneshavns eldre bygningsmiljø"

Sannsynligvis vil området som i dag er midlertidig fredet tas med i den forestående kulturmiljøfredningen som forventes startet i 2015.

3.2.2 Kulturmiljøfredning i Skudeneshavn.

I stortingsmeldingen *Framtid med fotfeste* nevnes Skudeneshavn som et kulturhistorisk miljø som er aktuelt for kulturmiljøfredning. Både gjeldende verneplan i gamlebyen og kommende kulturmiljøfredning gjelder i utgangspunktet kun utvendige tiltak på bygninger og miljø. Kulturmiljøfredning vil bety at Skudeneshavn blir løftet opp som et av de mest verdifulle trehusmiljøene i Norge. Avgrensing av kulturmiljøfredningen, formål osv er enda ikke avklart. Det forventes oppstart av kulturmiljøfredningen i 2015.

I dag er bydelen Gamle Skudeneshavn regulert til bevaring gjennom plan og bygningsloven, og deler er midlertidig fredet. Sentrum for øvrig er registrert i NBI-registeret, men har ikke noen formell vernestatus. Kommunen har det formelle forvaltningsansvaret, fylkeskommunen skal uttale seg i alle søknader om tiltak i områder regulert til bevaring.

3.3 Bolighus og miljøer fra 1900-tallet

I *Kulturminner i Karmøy* var det bygninger og anlegg fra før 1900 som var utgangspunktet. Noen bygninger og kulturmiljø fra 1900-tallet ble likevel vurdert. I denne kommunedelplanen for kulturminner er flere kulturminner fra 1900-tallet vurdert og viktige bygninger, områder eller anlegg fremhevet. Alle bygninger fra før 1900 er som tidligere nevnt registrert i Sefrak-registeret, og dermed markert i kommunens kartsystem. Det fører til at kulturminneverdiene som knytter seg til disse bygningene er lettere å fange opp i saksbehandling enn det som er tilfelle med bygninger fra etter 1900. I Karmøy sendes søknader om tiltak som berører Sefrak-bygg kommuneantikvar for uttale. For bedre å kunne bevare viktige trekk fra hele vår historiske og arkitektoniske utvikling må kommunen ha gode rutiner også når det gjelder bygninger og kulturmiljø fra 1900-tallet. I kommunedelplanens temakart er de viktigste områdene og objektene fra 1900-tallet markert. Det er likevel viktig å påpeke at man ikke har en fullstendig oversikt over alle kulturminner frem til i dag. Det kan fremdeles være andre bygninger, anlegg og områder som er viktige å ivareta.

3.4 Byene i Karmøy

Det er tre byer i Karmøy kommune, Kopervik, Åkrehamn og Skudeneshavn. I *Kulturminner i Karmøy* ble det skrevet om alle byene og pekt på kulturminneverdier og viktige kulturmiljø. Skudeneshavn var viet mest oppmerksomhet på grunn av de nasjonale kulturminneverdiene byen har. Målet i kommunedelplan for kulturminner er mer konkrete vurderinger av kulturminneverdiene i de to andre byene.

I 2009 ble det satt i gang et byutviklingsprosjekt for alle byene i Karmøy kommune. Målsettingen er at næringslivet, lag og foreninger, innbyggerne og det offentlige arbeider sammen mot felles mål om aktive og levende byer i Karmøy. Del 1 var utarbeiding av stedsanalyser. Stedsanalysene tar for seg åtte tema: historisk utvikling, natur og landskap, bebyggelsens organisering, møtesteder, bygninger og enkeltobjekter, transport og trafikk, handel og næring og estetikk. Med utgangspunkt i stedsanalysene ble det gjennomført gruppearbeid i alle byene som endte opp i tre prosjektrapporter. Her skisseres muligheter, utfordringer og visjoner for byenes fremtid delt inn i

forskjellige tema. Stedsanalysene og prosjektrapportene kan danne grunnlaget for byutviklingsprosjektets del 2, som er utarbeiding av en kommunedelplan for hver by. På kommunens nettsider finner man både rapporter og analyser. Kommunedelplan for kulturminner og medfølgende kart skal legges til grunn for det videre arbeidet i dette prosjektet. Kulturminnemyndigheter bør ha en aktiv rolle i utarbeidelsen av kommunedelplaner for byene.

Kulturminner, bomiljø, estetikk og historie er viktige elementer i byutvikling. Kulturminnene og historien kan gi dybde og sjel til et bymiljø, gjennom å bevare særpreget skaper man stedsidentiteten. Det er en utfordring å ivareta historiske spor i et sentrum med sterke utbyggingsinteresser. Utviklingen må ikke skje på bekostning av kulturminnene, men med respekt for og i samspill med kulturminnene. Kulturminnene kan være en positiv ressurs i samfunnsplanleggingen. De er et element som bør brukes aktivt i stedsutviklingsarbeidet, for gi en bedre utvikling som ivaretar både identitet og stedets egenart.

- I alle byene finner vi allmenninger, åpne arealer fra by mot sjø. Allmenningene ble i sin tid etablert for å sikre alle tilgang til sjøen. De allmenningene som fremdeles er åpne for fellesskapet må bevares, der det er mulig bør det vurderes å åpne stengte allmenninger.

3.4.2 Skudeneshavn.

"Gamle Skudeneshavn gir et komplett bilde av en småby knyttet til fiskeriene og det bosettings- og eiendomsmønster som oppstår på slike spesielle betingelser. At innbyggerne har vært seg disse kvalitetene i sitt eget miljø bevisst over lengre tid, synes også unikt i norsk sammenheng"

Riksantikvarens om gamle Skudeneshavn, NBI-registeret.

Byen Skudeneshavn ligger på sørspissen av Karmøy med et tydelig skille mellom by og land. Hovedtyngden av gamlebyen ligger på en smal stripe land mellom sjøen og Havnafjellet. Byen vokste frem fra starten av 1800-tallet rundt en lun havn. Det var store sildeinnsig i havet utenfor Skudeneshavn og Karmøy, og veksten fortsatte frem til 1870, da silda forsvant. Den store gullalderen var fra 1840 til 1870. Med gavlen mot sjøen ligger sjøhusene tett i tett, og bak ligger bolighus, uthus og hager inn mot det stupbratte fjellet. Til sammen er 130 bygninger del av det som defineres som Gamle Skudeneshavn. Søragadå snor seg organisk gjennom området, med

bolighus på begge sider. Ingen hus er like, men klassisismens stilformer samler det hele i en fin harmoni. Skudeneshavns kulturminneverdier ligger ikke bare i gamlebyen. Det finnes godt bevarte kulturmiljøer i store deler av sentrum og i nær tilknytning til sentrum.

Skudeneshavn står i en særstilling blant byene i Karmøy når det gjelder kulturminneverdier. Store deler av sentrum er unikt i nasjonal sammenheng. Byen er et av de viktigste områdene Karmøy har innen reiseliv. Skudeneshavn har unngått de store moderniseringene som mange andre byer har gjennomgått. Byen fremstår som et av de best bevarte tettstedene i Norge. En kan imidlertid ane endringer også her, flere av husene i sentrum er i den senere tid revet til fordel for større byggeprosjekter. Det er en naturlig utvikling at man skal bygge nytt og utvikle sentrumsområdene, men dersom Skudeneshavn fremdeles skal bevares som en av Norges best bevarte byer, må man ta hensyn til de kulturminneverdiene byen representerer. Den lave, småskala bebyggelsen bør bevares og nye prosjekter bør ta hensyn til stedets nåværende karakter og volum.

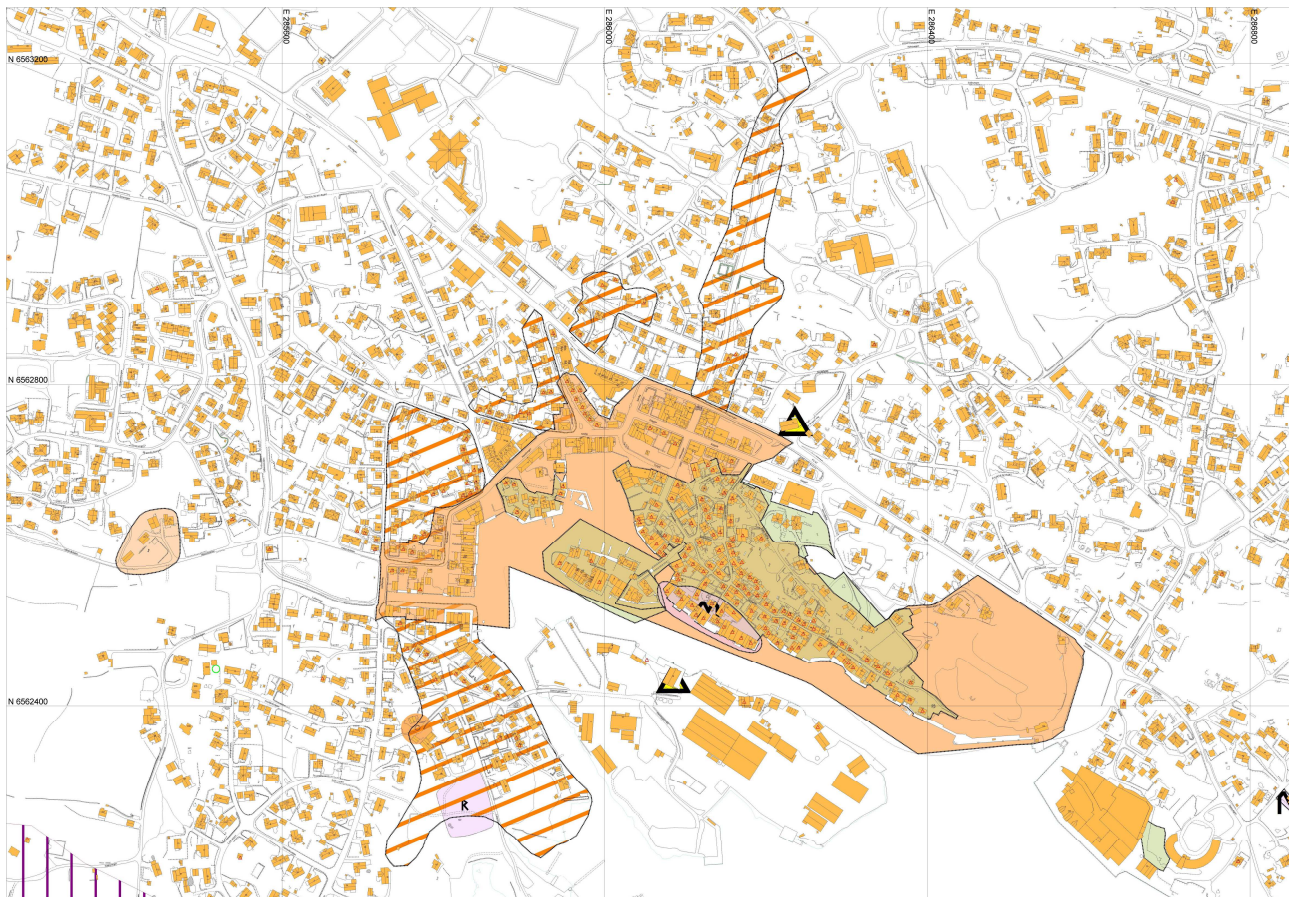
- Gamle Skudeneshavn ble formelt vernet allerede i 1976.
- Store deler av Skudeneshavn sentrum, både gamlebyen og de nyere delene er registrert i NB!-registeret til Riksantikvaren.

NB!-registeret er et oppslagsverk over byer og tettsteder i Norge som har nasjonal interesse.

Registeret viser et representativt utvalg av den bygde historien og skildrer norsk byhistorie gjennom vel 1200 år. NB!-registeret angir områder der det må vises særlige hensyn i forbindelse med videre utvikling og forvaltning.

- 14 bygninger på Holmen i Gamle Skudeneshavn ble midlertidig fredet i 2012.
- Kulturmiljøfredning i Skudeneshavn forventes igangsatt i 2015.

På midten av 1980-tallet ble det registrert 210 Sefrak-objekter i Skudeneshavn (Gnr 57). Per 2006 er det 192 Sefrak-objekter igjen. Fra registreringsåret 1985 og frem til nyregistreringen i 2006 har Skudeneshavn et årlig tap av Sefrak-bygninger på 0,4 %. Dette er et forholdsvis lavt tall. Målsettingen nasjonalt er et tap på 0,5 % årlig innen 2020. Dette kan vitne om både lav utbygging og om respekt for kulturminneverdier og ny bruk i gamle bygg.

Kulturminnekart Skudeneshavn. Grønt: regulert til bevaring. Lys oransje: NBI-registrert. Skravur: OBS-områder. M= fredet. Lilla: fredet/automatisk fredet. Gul trekant: bygninger med kulturhistorisk verdi

3.4.2.1 Brannsikring av Gamle Skudeneshavn

I 2014 mangler to av tre områder med vernet tett trebebyggelse i Norge brukbare brannsikringsplaner. Det er 156 slike områder i Norge, og Gamle Skudeneshavn hører til de 42 som har tilfredsstillende planer som omfatter forebygging og slukking av brann.

Karmøy kommune har lenge hatt fokus på brannsikring av Gamle Skudeneshavn. En egen brannsikringsgruppe ble etablert allerede i 1995.

På grunn av vindforholdene i Karmøy, har tidlig varsling hatt særlig fokus. En brann som får utvikle seg under ugunstige forhold med kraftig vind vil med stor sannsynlighet utslette det meste av byen. Dette vil være en katastrofe ikke bare for lokalsamfunnet, men for hele nasjonen.

Gamle Skudeneshavn har gjennomgått betydelig oppdateringer med tanke på brannsikkerheten. Her må det nevnes at lokalsamfunnet, en brannsikringsgruppe bestående av beboere og brannvesen, kultur og økonomi i kommunen, har hatt en stor pågangsvilje og stått for det meste av oppdateringen. Flere tiltak har blitt iverksatt for å heve brannsikkerheten betydelig:

- Brannvesenet har fått bevilget midler for å investere i spesialtilpasset utstyr som vannvegger, pick-up, slangemateriell og pumper.
- Brannvesenet hadde behov for en ny mannskapsbil tilhørende stasjonen i Skudeneshavn, og på grunn av vanskelig fremkommelighet (trange gater og krappe svinger) ble det vektlagt at mannskapsbilen skulle være noe mindre enn hva som ofte er vanlig for mannskapsbiler. Denne bilen er i tillegg utstyrt med en skjærslukker (med midler fra Riksantikvaren).
- Mange bygg er utstyrt med automatisk brannalarmanlegg (Nor-Alarm, Altibox-alarm) som delvis er finansiert av Karmøy kommune. I tillegg er mange hus utstyrt med en nøkkelboks ved inngangspartiet.
- Det er plassert ni frostsikre slangeposter rundt omkring i Gamle Skudeneshavn. Slangepostene ble plassert ut ifm. utskifting av vannledningsnett i Gamle Skudeneshavn. De er strategisk plassert slik at hele området er dekket.
- Noen få bygg er også utstyrt med fasadesprinkling (dette er ikke noe brannvesenet har vært involvert i).
- Brannvesenet holder informasjonsmøter og øvelser med lokalbefolkningen. Øvelsene har gått ut på å bli kjent med de forebyggende tiltakene som eksisterer og hvordan slokkeutstyret fungerer.
- Brannvesenet holder egne øvelser i gamle Skudeneshavn.
- Alle beboerne har også sin egen perm med viktige branntekniske opplysninger.
- Det er installert sprinkleranlegg i museet.

Fokusområder som prioriteres høyt fremover er:

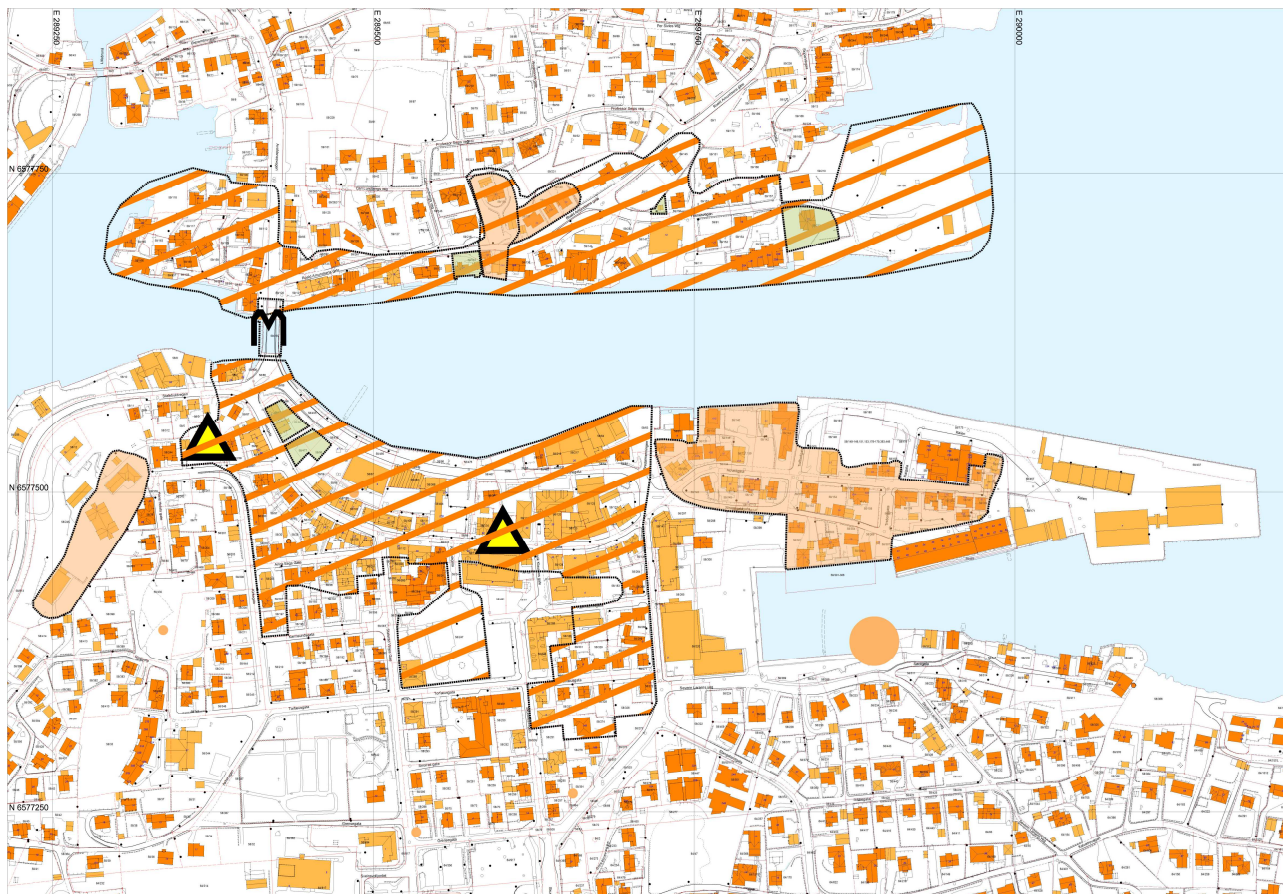
- søppelhåndtering,
- brannvarslingsanlegg i bolig med varsling direkte til (ønsker å oppnå en fullverdig dekning for innvendig detektering i Gamle Skudeneshavn),
- overvåking med varmesøkende kamera for utvendig detektering

3.4.3 Kopervik

Bystrukturen og bebyggelsen som preger Kopervik sentrum i dag er i hovedsak fra andre halvdel av 1800-tallet og første del av 1900-tallet. Trehus i to etasjer dominerer bybildet, men det finnes også et og annet murhus fra samme perioden. Vår egen tids arkitektur og byggemetoder er etter hvert godt representert i bybildet. Deler av den eldre bebyggelsen er revet og erstattet med moderne betongbygg. Andre bygninger kan ha mistet sin bygningsmessige kvalitet på grunn av uheldige endringer eller manglende vedlikehold. Til tross for dette, har sentrumsområdet klart å beholde mye av sin opprinnelige karakter. Det samme kan man ikke si om bebyggelsen langs sjøen. Det var sjøhusene, salteriene og senere hermetikkfabrikkene langs Stangelandsvågen og Vågen som var grunnlaget for fremveksten av byen Kopervik. Denne bebyggelsen er i dag nesten helt borte. Den er erstattet med nyere industri, kaianlegg og infrastruktur. Denne utviklingen har også ført til at den tidligere naturlige forbindelsen mellom Hovedgata og Vågen delvis er tettet igjen. I Kopervik bør det vernes sterkt om de få stedene som fremdeles knytter byen til sjøen. Allmenningene ble i sin tid anlagt for å sikre alle innbyggere tilgang til sjø, disse må beholdes med samme formål.

Treborg er i dag det eneste større kulturmiljøet med reguleringsbestemmelser som gjelder bevaring. Det finnes noen enkeltbygg som også har reguleringsbestemmelser om bevaring. Det finnes i tillegg flere områder, gateløp og enkeltbygg som har høy bevaringsverdi. I den videre utviklingen av Kopervik er det viktig at det tas hensyn til de kulturverdiene byen enda har. Utviklingen må ivareta byens egenart og identitet.

På midten av 1980-tallet ble det registrert 69 Sefrak-objekter i Kopervik sentrum (gnr 58). Per 2006 var det 57 Sefrak-registrerte bygninger. Fra registreringsåret 1985 og frem til nyregistrering i 2006 har Kopervik et årlig tap av Sefrak-bygninger på 0,8 %. Dette er et relativt høyt tall. Nasjonalt mål er 0,5 % tap innen 2020. Kan tolkes som sterk vekst på bekostning av eldre bebyggelse.

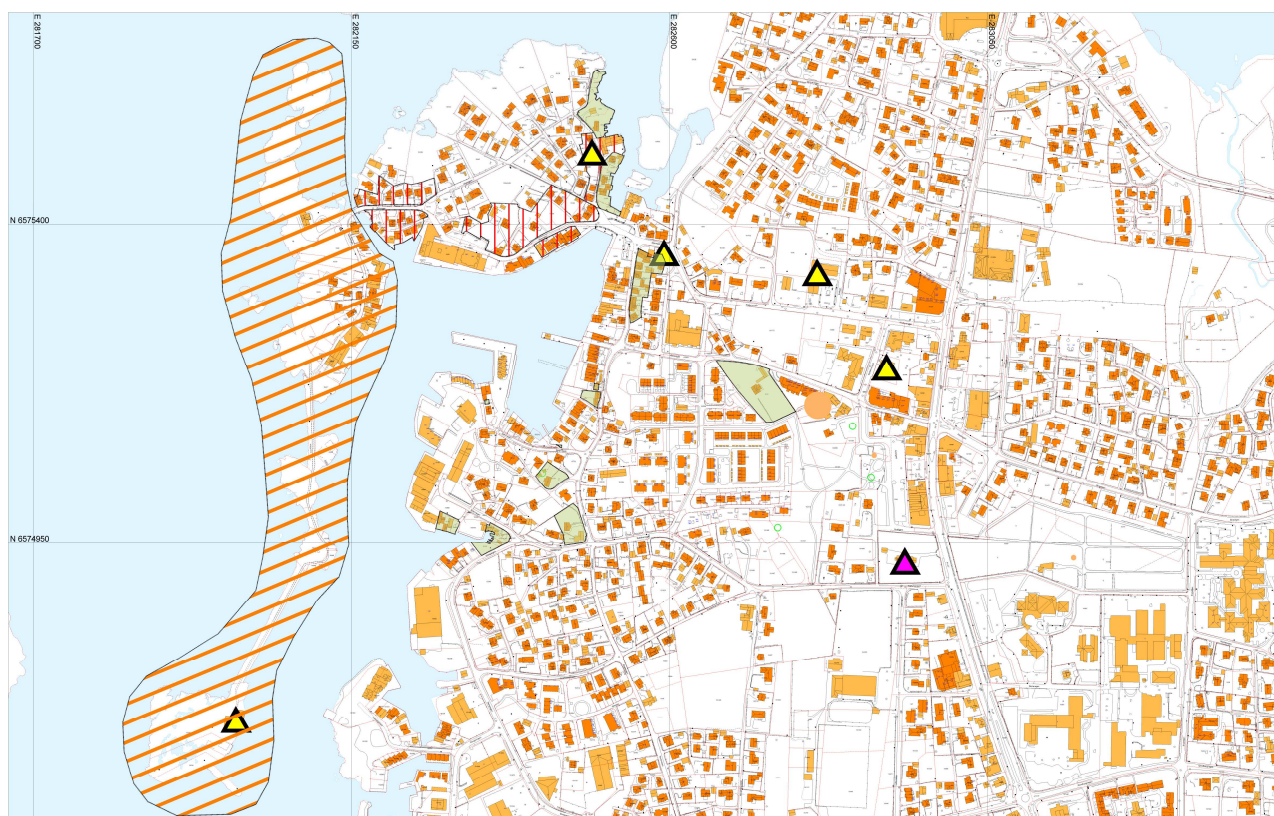
Kulturminnekart Kopervik: Grønt: regulert til bevaring. Lys oransje: B-områder. Skravur: OBS-områder. M= fredet. Gul trekant: bygninger med kulturhistorisk verdi.

3.4.3 Åkrehamn.

Åkrehamn har vokst frem med gårder, store gode jordbruksareal og sjørettet bebyggelse med fiske som hovednæring. Utenfor Åkrehamn finner vi mange holmer og skjær som har gjort sitt til at det fra naturens side var en forholdsvis god havn her. I nyere tid er holmene knyttet sammen med moloer som har skapt en trygg og god havn. Den eldste, sammenhengende bebyggelsen i Åkrehamn i dag finner vi rundt havna, på Øynå og på Holmen. Bygningene er hovedsakelig fra

midten av 1800-tallet til frem til tidlig på 1900-tallet. Fra siste halvdel av 1900-tallet og til i dag har Åkraområdet gjennomgått en veldig utvikling. Mange gårdstun forsvant, og jordbruket er for det meste erstattet med handelsvirksomhet og industri. Boliger, skoleområder og idrettsanlegg er også kommet til. Det er et langstrakt område som i dag fungerer som et sterkt og stadig voksende sentrum. De siste årene er også området mellom hovedveien og havna utbygget med boliger. Også i selve havnebassenget er det gjennomført store byggeprosjekter. Åkrehamn fikk bystatus i 2002 og er det stedet i Karmøy som er i sterkest vekst og utvikling. Som i Kopervik har også utviklingen i Åkra skjedd på bekostning av den eldre bebyggelsen. Presset på de gjenværende kulturminneverdiene er stort. I 2014 er det startet reguleringsplanarbeid for Åkraøynå og Holmen. Gjennom denne planen vil de viktigste kulturmiljøene i Åkrehamn bli regulert med hensynssone bevaring.

Dersom Åkrehamn skal beholde sin historie, identitet og egenart i framtiden, er det viktig at den videre utviklingen skjer i samsvar med og respekt for de kulturverdiene som ennå finnes.

Kulturminnekart Åkrehamn. Grønt: regulert til bevaring. Lilla trekant: Åkra gamle kirke.

Skravur: OBS-områder. Gul trekant: bygninger med kulturhistorisk verdi

På midten av 1980-tallet ble det registrert 59 Sefrak-objekter i Åkrehamn sentrum (Gnr 15). Per 2006 er det 44 Sefrak-objekter igjen. Fra registreringsåret 1985 og frem til nyregistrering i 2006 har Åkrehamn et årlig tap av Sefrak-bygninger på 1,2 %. *Dette er det høyeste tallet blant byene i Karmøy. Dette kan vitne om hvordan sterk vekst kan påvirke den eldre bebyggelsen.*

3.5 Kirker

Kirkene med inventar og omgivelser viser viktige sider ved vår kultur- og stilhistorie. Kirkestedets plassering er aldri tilfeldig, ofte er kirkene plassert godt synlige i landskapet. Flere av kommunens kirker er godt synlige fra havet og kan brukes som seilingsmerker.

Etter kristningen av Norge på 1000-tallet ble det bygget mange kirker. Tradisjonen med å bygge trekirker var svært utbredt. Så mange som 1500 stavkirker kan ha blitt oppført under middelalderen, kun 28 er bevart i dag. Også i Karmøy stod det flere stavkirker, men disse har etter hvert blitt revet til fordel for nye kirker. Ute i Europa ble kirker som regel bygget i stein. Viktige fylkeskirker eller kirker oppført i rike jordbruksområder i Norge ble også ofte utført i stein. I disse kirkene kan man se romanske og gotiske stiltrekk. Rundt 160 av de 270 steinkirkene som ble bygget i middelalderen er helt eller delvis bevart. En av dem finner vi på Avaldsnes.

Gjennom 1800-tallet ble både kirkelige strukturer, administrasjon og de tekniske forutsetningene for kirkebygg endret. Århundret startet med en forsiktig kirkebygging preget av klassisistiske forbilder, og ble avsluttet med den høyeste kirkebyggeaktiviteten siden middelalderen.

Vern av kirkebygg.

Kirkeloven av 1851

I 1851 ble bygging av nye kirker regulert i en egen lov om kirker og kirkegårders utforming.

Loven satte for alvor fart i kirkebyggingen. Loven har vært omtalt som årsak til at mange verdifulle, gamle kirker ble revet. Grunnen var at loven fastsatte at kirkebygget skulle romme minst 3/10-deler av menigheten, og at mange kirker dermed ble for små.

Fredet

En kirkes byggeperiode har betydning for vernestatusen. Alle kirker som er oppført før 1650 er automatisk fredet. Saker som angår endringer i og ved fredete kirker skal behandles etter både kirkeloven og kulturminneloven. Det vil si at Riksantikvaren skal godkjenne alle forslag til endringer i eller ved kirkebygningen, og skal godkjenne istandsettings- og vedlikeholdstiltak før de iverksettes. Kirkelig fellesråd sender søknad via biskopen til Riksantikvaren.

Fredet i Karmøy: Avaldsnes kirke, påbegynt rundt år 1250.

Listeført

Alle kirker bygget mellom 1650 og 1850 er listeført. En rekke kirker bygget etter 1850 er også listeført. Listeførte kirker skal behandles i henhold til kirkerundskrivet T 3-00 (finnes på Miljøverndepartementets nettsider.) Saker som angår endringer i og ved listeførte kirker skal sendes til Riksantikvaren for uttalelse før biskopen fatter vedtak etter kirkeloven. Det vil si at Riksantikvaren skal uttale seg om endringer i kirken, og om istandsettings- og vedlikeholdstiltak. Kirkelig fellesråd sender søknad via biskopen til Riksantikvaren.

Listeførte kirker i Karmøy:

Falnes kirke (1851), Åkra gamle kirke (1820) og Torvastad kirke (1880)

Ikke listeført

De øvrige kirkene er underlagt kirkeloven og har ikke noe formelt vern.

Ikke listeførte kirker i Karmøy:

Ferkingstad kirke (1854), Åkra nye kirke (1985), Norheim kirke (1978) og Veavågen kirke (2009).

For mer informasjon og historie om kirker og kirkebygging i Norge, se www.kirkesok.no eller temaplanen *Kulturminner i Karmøy*.

Bedehus Nain, Feøy

3.6 Forsamlingshus

Forsamlingshus som skoler og bedehus finnes det mange av i Karmøy. I *Kulturminner i Karmøy* var målet at disse skulle evalueres i kommunedelplan for kulturminner.

Forsamlingshus som er vurdert å ha høy verneverdi:

- Bedehus, Fosen
- Bedehus Kopervik, det eldste i Karmøy
- Ungdomshuset Torvastad
- Skolehus og lærerbolig Falnes, nå i bruk som menighetshus.
- Bedehus Nain, Feøy
- Bedehus Zoar, Åkra
- Skolebygninger Kopervik gamle skole, inkl gymsal
- Karmøy kulturhus, tidligere rådhus
- Gamleskolen med gymsal, Skudeneshavn

3.7 Tekniske og industrielle kulturminner

Disse kulturminnene representerer ulike tidsepoker og retninger i teknologi- og industriutviklingen. Ettersom teknologien utvikles og arbeidsmetodene endres, mister mange industribygg, fabrikker og tekniske installasjoner sin opprinnelige funksjon. Tekniske og industrielle kulturminner har gjerne vært ute av drift i mange år. Følgene er gjerne manglende vedlikehold og forfall. Det er et behov for å verne om et representativt utvalg kulturminner fra denne kategorien. Man må kunne

formidle kunnskap om de ulike periodene og utviklingen av industri og teknologi til kommende generasjoner. Å finne nye bruksområder kan være en god måte å bevare denne typen kulturminner på.

Viktige kulturminner:

- Tunnel/bro og bolig tilknyttet Bø Teglverk
- Demning ved Litlavatnet
- Den gamle vannverksbygningen på Brekke
- Demning Tistreidvatnet
- Helgabergstanken
- Brønn, Naley
- Brønn, Feøy
- Kopervik kulldepot
- Vannpumpe med brønn, Skudeneshavn
- Vannpumpe med brønn og fiskerpir, Åkra
- Karmlund Mølle
- Visnes gruveområde, inkl Rødkleivanlegget
- Sørstokke gruver
- Feøy gruver
- Teglsteinspipe på kaien i Åkrehamn
- Smiå i Åkrehamn
- Eidsbotnen båtbyggeri

Visnes

«Højt over de nøgne træbare Klippeknauer ser man, allerede langt ude på Sjøen, som et Fyr, rejse sig en mægtig Skorsten, der udsender sin hvidgule Svovlrøg,

Vannforsyning

I 1962 ble det gjort avtale mellom de daværende Karmøy-kommunene og Alnor (Hydro) om utbygging av et interkommunalt vannverk. Blant annet med det formål å forsyne det planlagte industrianlegget på Karmøy med vann. Vannverket ble også bygget ut for å kunne dekke drikkevannsbehovet i kommunene. Vannverket med alle dammer og anlegg forteller en historie om storindustriens og det moderne samfunnets behov for ferskvann, og hvordan dette er blitt løst i et øysamfunn som Karmøy. Både vannverket, Helgabergstanken, flere damanlegg og Tistreid-dammen stod ferdig i 1965. Et av 25 damanlegg i Karmøy kommune. Dammen er en stålbukkedam med tretetning som består av impregnert plankedekke, en sjelden damtype. Selve stålbukkeseksjonen er 10 meter høy og 36 meter lang. Dammens fulle lengde er 60 meter. Dammen er den høyeste i landet. Tretetning av et slikt omfang er også uvanlig. Dammen er plukket ut som en av 95 dammer i Norge med kulturhistorisk verdi som kan vise utviklingen av damanlegg i Norge. Kun 7 av dammene knytter seg til vannforsyning.

den tilhører Vignæs Smeltehytte. Kommer man nærmere, hører man Dur og Larm af Maskiner og Folk, en Mængde større og mindre Bygninger ligger spredte omkring, en jernbane er i stadig Virksomhed, der hamres og bankes, Skibe lades og losses og nu og da trænger gennem det hele dumpe Drøn af Dynamitskud fra Arbejdet i Jordens indre. Det er Vignæs Kobberværk.» Ny Illustreret Tidende 20. desember 1885

I dag ligger restene etter Visnes Gruveområde ytterst mot havet i et kulturlandskap med flere synlige kulturminner. Anlegget er et særdeles viktig teknisk og industrielt kulturminne i Karmøy. I dag kan vi se utskipingshavnen, administrasjonsbygget, restene etter smeltehytta, inngangen til gamlegruva, funksjonærboliger, arbeiderboliger, rester etter gruvedrift i Rødkleiv, inkludert en av de siste industripipene som finnes igjen i kommunen mm. Nord for gruvene ligger ridestiene som ble bygget for funksjonærene og deres familier på slutten av 1800-tallet. Selv om mange av bygningene fra Visnes' storhetstid er flyttet til andre deler av kommunen og Haugalandet, finnes mange spor etter dette spennende samfunnet. Et pionersamfunn innen teknisk nyvinning og en særdeles viktig del av nasjonal industrihistorie.

Visnes Kobberverk var i drift mellom 1865-1895, og 1899-1972, og bergverket stod for til sammen over hundre år med kis- og kobberutvinning. Visnes var i storhetstiden det største bergverket i landet med størst eksport av kobber. På det meste bodde 3000 mennesker i tilknytning til gruvesamfunnet, som hadde eget trykkesystem, egen skole, sykehus, bakeri og butikker. Visnes var en pioner i gruvedrifta i Norge, og flere av de teknologiske nyvinningene som gruva sine franske eiere fikk tilgang til gjennom sitt europeiske nettverk, ble senere benyttet i gruvedrift i Røros og Sulitjelma.

I dag har området flere utfordringer og Stiftelsen Vignæs Grubemuseum har utarbeidet en strategiplan med ulike fokusområder. Det finnes behov for oppgradering og tilrettelegging av uteområder, formidling både inne og ute og ikke minst restaurering av bygninger og deler av anlegget for øvrig. Kommunedelplan for kulturminner fokuserer på bevaring av de faste, materielle kulturminnene. Hele Visnesområdet er markert i kulturminnekartet i Gisline, og alle søknader som omhandler tiltak innenfor området

sendes kommuneantikvaren for uttale. Kulturavdelingen vil i det videre samarbeide og bistå stiftelsen med å heve områdets status som viktig industrihistorisk sted.

3.8 Fartøyvern

Følgende fartøy i Karmøy er registrert på Riksantikvarens verneliste:

- M/S Rima

Eier: Åkrehamn Fartøyvernforening

M/S Rima ble bygget ved Lista Trebåtbyggeri og levert Georg K. Georgsen i Veavågen i april 1961.

- M/S Kristina

Eier: Karmøy fiskerimuseum

M/S Kristina ble bygget på Lista i 1917. Dette er en klinket motorskøyte med brakenagler, bygget som fiskebåt.

- Losbåten Skudenes

Eier: Stiftelsen Karmsund ABR-senter

Losbåten Skudenes ble bygget i Laksevåg i 1900 for Skudenesloser.

Mer informasjon om fartøy og fartøyvern finnes blant annet i temaplanen *Kulturminner i Karmøy*.

3.9 Havner, sjøhus og naust

Naustet vitner om fiske og bruken av havet i det gamle fiskebondesamfunnet som preget Karmøy helt frem til slutten av 1800-tallet. I tidligere tider var ikke kaier og brygger så vanlig rundt naustet. Vi finner oftere båtstø som skrår ut i sjøen fra naustet slik at båtene kunne ligge trygt. Mange steder ligger bare båtstøene igjen, naustene er borte. Her har fiskerbøndene hatt båter og redskaper, og her har de hatt en sosial møteplass. Disse naustmiljøene spilte en viktig rolle i gårdsøkonomien. Å ta vare på disse vikene med båtstø er viktig for å vise denne delen av historien til Karmøysamfunnet.

Utover på 1800-tallet slår sildefisket til for fullt og behovet for arealer til utstyr, foredling og salting av fisken gjør sitt til at det dukker det opp stadig flere store sjøhusbygninger. Etter en nedgangsperiode fra rundt 1870 på grunn av mangel på sild, bygges etter hvert svært mange store sjøhus. Særlig i årene rundt første verdenskrig ble det bygget mange sjøhus. I dag har de fleste sjøhusene mistet sin opprinnelige funksjon og et stort antall sjøhus er revet og stadig flere er truet av forfall og det moderne samfunnets ønske om boligareal til sjø. Sjøhusene vitner om hvordan folk utnyttet og tilpasset seg de mulighetene som kommersielt fiskeri bød på. Et stort flertall sjøhus ble brukt til sildesalting, men også andre aktiviteter som bøkring av tønner, bøting og nottørking ble lagt til sjøhusene.

Viktige kulturminner:

- Sildekummer, Våga
- Solhåla, naustmiljø i Veavågen
- Vikingstadsjøen, naustmiljø
- Skjøllingstad, naustmiljø
- Skjersund, naustmiljø
- Ferkingstad havn
- Sjøhus
 - Steiningsholmen
 - Sjøhusrekka Skudeneshavn
 - Kvartnes og Kvartnesholmen
 - Mortholmen
 - Veavågen
- Moloer
 - Ferkingstad
 - Sandve
 - Åkra
- Kran, Stangelandsvågen

Ferkingstad havn

Den første moloen som ble bygget i Karmøy ble bygget på Ferkingstad. Arbeidet med molen ble avsluttet i 1896. Havna, som på dette tidspunktet var en værutsatt bukt med båtstøer, fungerte greit fordi befolkningen kunne trekke sine relativt lette båter inn på land. Da utviklingen fra seil- til motorkraft skjøt fart fikk man båter som ikke så enkelt kunne trekkes på land. Ferkingstadbuen kunne ikke lenger bruke havnen slik de hadde gjort i mange år. Først i 1935 ble arbeidet med dagens havn påbegynt. På grunn av andre verdenskrig ble ikke arbeidet ferdigstilt før i 1957.

3.10 Samferdsel og kommunikasjon

Gjennom alle tider har folk hatt behov for å holde kontakten med hverandre. I Karmøy ble det funnet en stor ansamling flintstein, dolker og økser som vitner om en kontakt med Danmark allerede i steinalderen. Frem til moderne tid har sjøen vært hovedferdselsåre. Men etter hvert er det veiene som har overtatt denne funksjonen. Vi har flere kulturminner i kommunen som vitner om utviklingen fra stier til de første sammenhengende hovedvegene i kommunen og til dagens asfalterte veier.

Viktige kulturminner:

- Strømsund bro
- Øvre Brekke bro
- Nedre Brekke bro
- Salhus ferjeleie, begge sider
- Vikjå ferjekai
- Kanalen på Feøy
- Prestvegen fra Falnes til Ferkingstad
- Postvegen mellom Avaldsnes og Torvastad
- Rodesteiner
- Sekundærstasjon Eide, Kopervik
- Trafo Kopervik
- Telefonstolper med steinkar, Austre Karmøyveg

3.11 Krigsminner

Et synlig spor etter den tyske okkupasjonen (1940-1945) er den store bygningsmessige aktiviteten tyskerne startet. Over hele Norge ble det bygget anlegg som skulle verne mot en eventuell invasjon. Særlig langs kysten var byggeaktiviteten stor. Langs kysten mot Atlanterhavet, fra Norge i nord, til Spania i sør, ble det bygget et sammenhengende forsvarsverk; Festung Norwegen var en del av dette.

Det finnes fremdeles mange spor etter 2. verdenskrig i Karmøylandskapet. Krigsminnene er, som andre kulturminner, gjenstand for utbyggingspress. Det bør bevares et representativt utvalg krigsminner.

Viktige kulturminner:

- Neset, spisebrakke
- Kanonstilling, Neset
- Kommandosentral, Øvre Eide
- Pansermurer, Brekke og Tjøsvoll
- Falnes fort, Trivarli
- Kommandobunker i Kvalavåg
- Hitlertenner på Vormedal
- Syreneset fort

Hitlertenner på Vormedal

3.12 Kulturminner i landbruket

Professor J.Z-M Kieland som sammen med fotograf A.B. Wilse sommeren 1913 drog over Karmøy, skildrer Karmøy slik: *"Den sydlige del av Karmøy virker som en sammenhengende landsby med smaa pyntelige stuehus med beskjedne uthusbygninger og høie græskledte potetskjældere. Mens baksiden av disse gardsklynger er graa og veirslitte, smiler de hvitmalede fremsider mot solen. Gaardsbrukene er her smaa, den største indtægt henter man fra havet, derfor spiller de beskyttede havne med lune bugter for nøst og baater en meget stor rolle, og gir store dele av kysten sit preg."* Kilde: Gårdsbebyggelsen på Karmøy de siste 100 år, Stein J. Helgeland

Flyfoto fra Heiå 1950-tallet, foto: Widerøe

Landbruk og fiske har i alle år vært grunnpilarene i Karmøysamfunnet. Kombinasjonen kommer tydelig frem når vi ser på gårdsinndelingen, de aller fleste gårdene hadde tilgang til sjø og tilgang til arealer på land og helt opp i utmarka.

Det er mange kulturminner som kan knyttes til landbruket. Bolighus, løer, eldhus, potetskjellere, steingarder, diverse uthus, sommerfjøs, melkeramper, steingarder og mer. Verdivurdering av bolighus, eldhus, løer og andre uthus i nær tilknytning til gården vil for det meste bli gjennomgått i verdivurdering av Sefrak-objektene.

Kulturlandskap

Endringene i landbruket og næringsgrunnlaget fører til at jordbrukets kulturlandskap gror igjen, bygningsmasse går ut av bruk eller får endret bruk og til at tradisjonsbåren kunnskap forsvinner. Den rivende økonomiske utviklingen fører på den andre siden til mer press på de mest attraktive arealene, særlig rundt de større byene. Denne utviklingen fører også til at nye kulturminner oppstår. (St.Meld 35 Fremtid med fotfeste)

Landskapet er formet av mennesker gjennom tidene.

Landskapet kan betraktes som et historisk dokument der både natur- og kulturminner forteller om menneskers bosetting, ferdsel og bruk av ressurser i nær og fjern fortid. Helheten i landskapsbildet og sammenhengen mellom ulike natur- og kulturelementer er viktig for opplevelsen og forståelsen av landskapet, vår kulturarv og historie. For å kunne forvalte og ta vare på kulturlandskapet på en best mulig måte er det nødvendig med kunnskap og informasjon.

Til grunn for arbeidet med kulturlandskap i Karmøy ligger

- Landbruks-, natur- og friluftsområder -kartlegging i Karmøy kommune. Kulturlandskap inngår som en del av denne.
- Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Norge ble gjennomført på midten av 1990-tallet. Denne registreringen skulle fange opp både biologiske og kulturhistoriske verdier i landskapet. Resultatet ble en nasjonal representativ liste over viktige kulturlandskap.
- Vakre landskap i Rogaland er en registrering, evaluering og prioritering av verdifulle landskap i Rogaland (rapporten er fra 1995). Dette er resultat av et landskapsprosjekt i regi av Rogaland fylkeskommune. Målet var å kartlegge natur- og kulturlandskap i fylket for å bidra til å ivareta de estetiske landskapskvalitetene.

Utskiftningen

I siste del av 1800-tallet skulle landbruket effektiviseres og små åkerlapper og teiger ble slått sammen. Resultatet ble større enheter som ble delt mellom bøndene. Utskiftningen førte også til at de gamle gårdsstrukturene ble brutt opp. Folk flyttet hus og gårdsbygninger slik at de lå i tilknytning til den nye jorda.

Det er viktig å ha en bevisst holdning til vern av kulturminner, naturmiljø og landskapsestetiske verdier i all planlegging. Helheten av gårdstun, utmark, innmark inneholder store kulturhistoriske verdier. Gjengroing av arealer og forfall av bygninger påvirker både natur- og kulturarv og helheten i landskapet rundt oss. Bonden er den viktigste aktøren for ivaretagelse av særpregete bygningsmiljøer knyttet til landbruket og et velholdt, mangfoldig og åpent jordbrukslandskap. Nedlegging av gårdsdrift, større enheter og nye driftsformer skaper utfordringer.

Kvernhus

I de fleste bekker, med godt nok vannfall, har det stått et eller flere kvernhus. Her kunne man få kvernet korn til mel. Det var ikke uvanlig å demme opp bekkene slik at en fikk god kontroll over vannressursene. Utover på 1900-tallet gikk kvernhusene ut av bruk og de fleste forfalt. Det finnes mange spor etter kvernhusdrift i Karmøy, men få bevarte kvernhus. Stedsnavn som Kvednabekken og Kvednavika kan fortelle om tidligere bruk av områder og bekker. I dag finnes kun to originale kvernhus i god stand i kommunen.

- Kvernhuset på Snørteland ligger på gården Løkjen, noen kilometer sør for Kopervik. Gården, som er i privat eie, er sannsynligvis oppført i første halvdel av 1800-tallet og kvernhuset er godt vedlikeholdt. Kvernhuset ligger som et av mange elementer i et flott og innholdsrikt gårdsanlegg.
- Kvernhuset på Sandve ligger sør for tettbebyggelsen på Sandve. Bekken ned til kvernhuset er steinsatt og flott. Det er Haugalandmuseene som er ansvarlige for kvernhuset.
- På Stokkastrand finner vi et nyere kvernhus. Dette ble bygget opp på gamle murer som et skoleprosjekt på 1990-tallet. En gang i året har skolen kverndag, der de blant annet kverner korn til mel.

Steingarder

Vi har mange, flotte steingarder i kommunen. De er vesentlige elementer i kulturlandskapet og viser blant annet hvor gamle grenser har gått. De eldste steingjerdene en kjenner til er fra eldre jernalder (500 f.Kr.-500 e.Kr.) De fleste innmarksgjerder i landskapet i dag er bygget i forbindelse med utskiftningen på slutten av 1800-tallet.

Potetkjelleren

Det var sannsynligvis fra slutten av 1700-tallet det ble bygget potetkjellere til oppbevaring av poteter langs hele vestlandskysten. Potetkjelleren er et fremtredende kulturminne og et særpreget kulturlandskapselement i Karmøy. Så vidt vi vet, finnes det ingen steder i landet med så mange bevarte potetkjellere, det er hittil registrert 420 stk. Det finnes mange ulike former og størrelser på potetkjellerne. Noen er gravd delvis inn i en skråning, haug og i noen tilfeller i en gravhaug. Noen ligger på flat mark. Felles er at de er bygget opp av stein med en byggemetode kalt utkraging. Dette gir en sterk, selvbærende konstruksjon. På toppen legges store steinheller. Deretter kommer et tykt lag med jord og torv. Byggemetoden skaper et konstant kjølig klima, både sommer og vinter. Ideelt for lagring av poteter og andre rotvekster. Noen av potetkjellerne har to murverk, et indre og et ytre, med et isolerende jordlag mellom. I Karmøy er dette en sjelden type, mens det i Hordaland er mer vanlig. Det ble plantet reinfann på mange potetkjellere for å binde jorda.

I motsetning til å bevare på grunn av sjeldenhet, er det mangfoldet som må bevares. Alle registrerte potetkjellere er markert i kartsystemet til kommunen. Dette vil gjøre det lettere å være oppmerksom på disse i byggesaksbehandling og planarbeid.

Viktige kulturminner:

- Gårdsbygninger og gårdstun som vist i kulturminneliste
- De tre kvernhusene
- Potetkjellere i kommunen bør bevares i størst mulig grad
- Steingarder bør tas hensyn til ved nye tiltak og bevares i så stor utstrekning som mulig.
- Eldhus bør søkes bevart
- Kulturlandskapsområdene som er med i LNF-kartleggingen bør holdes fri fra større inngrep, slik at opplevelsesverdien bevares. Videreutvikling av områder og eventuelle endringer må foretas på kulturlandskapets premisser. Nye byggverk må tilpasses de naturgitte og etablerte omgivelsene. For detaljert informasjon om innholdet i viktige kulturlandskapsområder i Karmøy se LNF-kartleggingen med tilhørende kart.

4. Vedlegg

- Kulturminneliste
- Handlingsprogram